

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo- ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Maarja Puniste

KÜLMA SÕJA JÄRGSED KONFLIKTID EESTI AJALOO- JA ÜHISKONNAÕPETUSE ÕPIKUTES

Magistritöö

Juhendaja: PhD Anu Raudsepp

Tartu 2013

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. LÄHIS-IDA KONFLIKTID	6
1.1. Lahesõda.....	7
1.1.1. Lahesõda õpikutes	7
1.1.2 Lahesõda meedias.....	9
1.2. Afganistani sõda	15
1.2.1. Afganistani sõda õpikutes	15
1.2.2. Afganistani sõda meedias	20
1.3 Iraagi sõda.....	22
1.3.1. Iraagi sõda õpikutes	22
1.3.2. Iraagi sõda meedias	24
1.4. Kokkuvõte	28
2. LÄÄNE-BALKANI KONFLIKTID	31
2.1. Jugoslaavia lagunemine	31
2.1.1 Jugoslaavia lagunemise kajastamine õpikutes.....	31
2.1.2 Jugoslaavia lagunemise kajastamine meedias	34
2.1.3. Kokkuvõte	37
3. AAFRIKA KONFLIKTID	40
3.1. Rwanda konflikt	40
3.1.1. Rwanda konflikt õpikutes.....	40
3.1.2. Rwanda konflikti kajastamine meedias	43
3.3.Kokkuvõte	48
KOKKUVÕTE	49
Summary	51
KASUTATUD KIRJANDUS.....	53
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	56

SISSEJUHATUS

Riikliku ajaloo ainekava põhiselt taotletakse, et õpilane hakkaks aru saama kaasaja sündmustest ning mõistaks mineviku ja kaasaja seost. Paljud kaasaja konfliktid said alguse juba mitukümmend aastat tagasi ning see teeb piiri ajaloo ja poliitika vahel häguseks. Pärast külma sõda hakati rääkima lausa *ajaloo lõpust*, millest võinuks järeldada, et külm sõda jääbki ajalooõpikutes viimaseks peatükiks. Tegelikkuses on asjad keerulisemad ning paraku tabasid seejärel maailma uued konfliktid, mille kajastamine õpikutes on väga oluline.

Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist oli USA nii sõjaliselt kui majanduslikult ülejäänud maailmast üle, mistõttu tekkis tal võimalus suurendada oma jõudu ning rakendada kontrolli kogu maailma üle. Ehkki hirm tuumasõja ees oli külma sõja lõppedes vähenenud, tekitas totalitarismi maailmast kadumise keerukas protsess uusi pingeid. Nii tekkisid konfliktid Lähis-Idas, mille tulemusena on tänaseks kogu maailm kaasa haaratud terrorismivastasesse sõtta; etnilised puhastused Jugoslaavias, mida Balkani elanikud pole unustada suutnud ning lähiajaloo kõige suurem ja õudsem genotsiid Rwandas.

Külma sõja järgseid konflikte ei ole Eesti ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpikutes teadaolevalt varem uuritud. Selleks, et teemast parem ülevaade anda, on kasutatud erinevate lähiajaloo uurijate teoseid. Külma sõja järgseid konflikte on uurinud näiteks Alastair Finlan. Koolibril on ilmunud sari erinevatest lähiajaloo konfliktidest, millesse kuuluvad ka Finlani teosed „Lahesõda 1991“¹ ja „Jugoslaavia lagunemine 1991-1999“². Lisaks sellele on tausta selgitamiseks kasutatud veel mitmeid erinevaid teoseid külma sõja järgsetest konfliktidest, sealhulgas näiteks Efraim Karshi teost Iraagi-iraani sõjast³ ja Peter N. Stearnsi lähiajaloo entsüklopeediat.⁴

¹ Finlan, Alastair. Lahesõda 1991. Koolibri 2009

² Finlan, Alastair. Jugoslaavia kokkuvarisemine 1991-1999. Koolibri 2008

³ Karsh, Efraim. Iraagi-Iraani sõda 1980-1988. Koolibri. 2010

⁴ Stearns, Peter N. The Oxford encyclopedia of the modern world. Volume 7. Oxford. 2008

Käesoleva magistritöö eesmärk on analüüsida lähiajaloo õpikute põhjal viimaste kümnendite veriseid sõdu Lähis-Ida, Lääne-Balkani ja Aafrika piirkonnas ning selgitada antud sündmuste meediakajastust kui võimalikku mõju õpikute teemavalikule.

Töö uurimisülesanded on:

- selgitada, mida peavad õpilased teadma külma sõjajärgsetest konfliktidest, põhinedes õppekavale ja õpikutele.
- vaadelda, kas leidub teemasid, mida käsitletakse õpikutes, kuid mitte õppekavas või vastupidi;
- leida ühiskonnaõpetuses ja ajalooõpetuses kattuvaid teemasid;
- uurida meediakajastusi, et näha, kuidas meedias esitletu on seotud õpikutekstidega, millised arengud on toimunud ja kuidas need arengud on vastavuses õpikutega.

Metoodika: õpikute analüüs, võrdlus

Magistritöö õpikute analüüsi osa tugineb peamiselt 21. sajandil ilmunud ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpikutele. Erandina uuritakse ka 1999. aastal ilmunud põhikooli lähiajaloo õpikut ning tuuakse näiteid ka riigikaitse õpikust. Selleks, et konflikte paremini mõista on õpikute analüüsi täiendatud ka teadusliku kirjandusega. Lisaks õpikutele tuuakse iga peatüki alguses välja, mil moel käsitletakse külma sõja järgseid konflikte Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas⁵. Lõpetuseks on nende käsitluste kõrvale uuritud meediakajastusi. See annab hea võimaluse konfliktide tausta selgitada ning hiljem erinevate sündmuste kajastamist võrrelda. Meediakajastusi uurides on töös kasutatud Postimehe ja Päevalehe artikleid aastatest 1990 kuni 2008. Enamjaolt on keskendutud nendele artiklitele, mis ilmusid konfliktide toimumine ajal.

Käesolev magistritöö koosneb kolmest peatükist, mille eesmärgiks on anda ülevaade tähtsamatest külma sõja järgsetest konfliktidest ja nende käsitlemisest õpikutes ja meedias. Esimeses peatükis käsitletakse Lähis-Ida tähtsamaid konflikte. Lähemalt antakse ülevaade külma sõja järgse ajastu esimesest suuremast kriisist- Lahesõjast, seejärel Afganistani sõjast ja sellega kaasnevast terrorismivastasest sõjast ning lõpuks Iraagi sõjast. Meediakajastusi uurides antakse ülevaade inimsusevastastes kuritegudes süüdistatud Saddam Hussein

⁵ Põhikooli riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse 28.jaanuari 2010 a määrus nr. 14 Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/13273133> Gümnaasiumi riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse 28. Jaanuari 2010 a määrus nr. 13 Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/13272925>

kohtuprotsessist, mis annab hiljem võimaluse tõmmata paralleele Slobodan Milosevici ja Rwanda genotsiidi süüdimõistetute kohtuprotsessidega.

Teine peatükk on pühendatud Lääne-Balkani konfliktidele, mille aluseks oli Jugoslaavia lagunemine. Jugoslaavia lagunemine aastatel 1991-1999 on üks suuremaid, kuid samas halvemini mõistetud tragöödia lähiajaloos. Peatükis näidatakse kõigepealt, kui palju õppekava ja õpikud sellel teemal peatuvad ja seejärel tuuakse välja olulisemad meediakajastused. Tähelepanu pööratakse ka ühele võtmefiguurile- Slobodan Milosevicile ja tema kohtuprotsessi käigule.

Kolmandas peatükis on esitatud ülevaade tähtsamatest konfliktidest Aafrikas. Lähemalt on uuritud Rwanda genotsiidi, mis jäi maailma huviorbiidist pikaks ajaks välja. Kuna Aafrika konfliktidest pole õpikutes palju räägitud, siis keskendutakse põhiliselt meediakajastustele.

1. LÄHIS-IDA KONFLIKTID

Lähis-Ida konfliktidel on väga oluline mõju maailma kontekstis. Kui külma sõja lõpuni oli erinevate julgeolekuorganisatsioonide nagu näiteks NATO ülesandeks kaitsta Läänt võimaliku Nõukogude Liidu kallaletungi eest, siis nüüd nähakse peamist ohtu tulevat just Lähis-Idast.

Üheks peamiseks põhjuseks, miks suurriigid Lähis-Idas toimunut pingsalt jälgivad ja vajadusel sekkuvad, on nafta. Lähis-Idas asub enam kui 60 % maailma nn musta kulla varudest ja mujal maailmas kahanevate naftavarude tõttu võib see osakaal veelgi suureneda. Selles regioonis asetleidvad konfliktid võivad mõjutada nafta hinda ja see omakorda mõjutab meie kõigi igapäevaelu.

Põhikooli õppekava analüüsidest peab tõdema, et külma sõja järgsetele konfliktidele ei ole üldiselt ajaloo- ega ka ühiskonnaõpetuse ainekavas eriti palju tähelepanu pööratud. Põhikooli ajaloo–ainekavas on ühe teemana toodud välja maailm alates 1990. aastast ja täiendava märksõnana *uued vastasseisud*, mida pole aga täpsustatud. Seega võivad õpikute autorid ja õpetajad ise vastavaid näiteid valida. Kindlasti mahuvad teemade hulka ka Lähis-Ida konfliktid.

Gümnaasiumi õppekavas räägitakse külma sõja järgsest ajast ja uute pingekollete kujunemisest rohkem. Juba 2002. aastal kinnitatud õppekavas võis ajalooõpetuse ainekavast leida märksõna *islamimaailm*, kuid sellel toona pikemalt ei peatatud. Uue õppekava kohaselt peavad õpilased teadma Lähis-Ida kriisikollete kujunemise põhjuseid ning selgitama kriisi olemust ja püüdeid seda lahendada. Ühtlasi räägitakse Ameerika Ühendriikide rolli muutusest pärast külma sõda ja sellest lähtuvalt uuest jõudude vahekorra maailmas. Külma sõja järgsete konfliktidega seotud isikutest on oluliseks peetud George Bushi ja Boriss Jeltsinit. Nii gümnaasiumi ajaloo- kui ka ühiskonnaõpetuse ainekavast leiab märksõna *terrorism*. Kuigi terrorism on tänapäeval levinud üle kogu maailma, seostatakse seda eriti Lähis-Idaga, kus tegutsevad terroristlikud organisatsioonid. Pärast 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid

New Yorgi ja Washingtoni vastu lõi USA valitsus ülemaailmse terrorismivastase ühisrinde ja korrigeeris suhtumist nendesse riikidesse, kes soosisid terrorismi ja terroriste.⁶

1.1. Lahesõda

1.1.1. Lahesõda õpikutes

1989. aasta oktoobris kirjutas president George Bush alla salajasele direktiivile, mis teatas: „Rahulikud suhted Ameerika Ühendriikide ja Iraagi vahel teenivad meie [ameeriklaste] pikaajalisi huvisid ning edendavad stabiilsust nii Pärsia lahe piirkonnas kui Lähis-Idas“⁷. Rahulikud suhted ei kestnud aga kaua, sest juba 1990. aastal algas esimene külma sõja järgne konflikt Ameerika Ühendriikide koalitsiooni ja Iraagi vahel mida tuntakse Lahesõjana (1990-1991).

Sõja põhjuste otsimisel võib minna tagasi aega, mil Osmanite riik kaotas võimu Kuveidi üle ja Suurbritannia kehtestas seal oma protektoraadi.⁸ Osmanite riigi alla kuuludes oli Kuveit osa Iraagist. Pärast Esimest maailmasõda, kui Suurbritannia kehtestas Kuveidis oma protektoraadi ja toetas Kuveidi iseseisvumist, ei olnud Iraagil võimalik seal oma territoriaalseid taotlusi teostada. Siiski olid kuni pool aastat enne sõja algust kõik osapooled omavahel heades suhetes.⁹ Olukord muutus Iraagi ja Iraani omavahelise sõja ajal (1980-1988). Kuigi Iraagi valitsus üritas jätta muljet, et nad väljusid sõjast edukalt võitjatena, jäi Iraak tegelikult sama kehva olukorda kui Iraan.¹⁰ Pärast sõda oli Iraagi finantskriis jõudnud murdepunktini. Sõja käigus tekkinud võlad loodeti kinni maksta naftalt saadava tuluga. Iraagi presidendil Saddam Husseinil oli plaan naftatarneid vähendada, et hinnad tõuseksid.¹¹ Kuveit nägi selles võimalust oma toodangu suurendamiseks. Pinged riikide vahel kasvasid ja 17. juulil 1990. aastal süüdistas Saddam Hussein Kuveiti nafta ületootmises ja hinna langetamises.¹² Ühtlasi esitas Iraak süüdistuse nafta varastamises talle kuuluvalt Rumalla naftaväljalt, tagajärjena tungisid

⁶Hallik, Martin. Klaassen, Olaf-Mihkel. Taaveti tähest Talibani langemiseni. Konfliktid ja arengud Lähis- ja Kesk-Idas pärast Teist maailmasõda. Kirjastus Argo, Tallinn 2004 lk 191

⁷Castleden, Rodney. Konfliktid, mis muutsid maailma. Tänapäev. 2011 lk 424

⁸Brewner, Paul. Sõdade kroonika. Varrak. 2007 lk 378

⁹Finlan, Alastair. Lahesõda 1991. Koolibri 2009 lk 13

¹⁰Karsh, Efraim. Iraagi-Iraani sõda 1980-1988. Koolibri. 2010 lk 84

¹¹Brewner, Paul. Sõdade kroonika. Varrak. 2007 lk 378

¹²Palmowski, Jan. A dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day. Third edition. Oxford University press. 2008 lk 275

2. augustil 100 000 Iraagi sõjaväelast ja ligi 2000 tanki Kuveiti.¹³ Kuigi ameeriklased olid Iraagi-Iraani sõjas Iraagi toetajad ja pakkusid Iraagile majanduslikku abi, jahenesid nende riikide suhted kiirelt pärast Kuveidi okupeerimist Iraagi poolt.¹⁴ Ka õpikutes nimetati Lahesõja peamise põhjusena Iraagi soovi hõivata Kuveidi rikkalikud naftaleiukohad ja saavutada ülemvõim kogu Pärsia lahe regioonis,¹⁵ tsiteerides seejuures muuhulgas Saddam Hussein sõnu Kuveidi ajaloolisest kuuluvusest Iraagile.¹⁶ Ühes käsitluses käsitleti Iraagi rünnakut Kuveidi vastu 2. augustil 1990 ekslikult sõja põhjusena.¹⁷ Üheski ühiskonnaõpetuse- ja isegi mitmes ajalooõpikus¹⁸ aga ei kõneldudki antud sõja põhjustest.

Pärast Iraagi tungimist Kuveiti nõudis ÜRO Iraagi kohest tagasitõmbumist, aga Hussein keeldus, kuna oli veendunud, et ÜRO ei ole piisavalt üksmeelne, et sundida teda kuuletuma.¹⁹ ÜRO kehtestas Iraagi vastu majandussanktsioonid. Lääneriikide jaoks oli ohtlik, kui Iraak säilitaks kontrolli enamiku Lähis-Ida nafta üle, sest ka nemad olid huvitatud juurdepääsu säilitamisest Lähis-Ida naftavarudele. Eriti vastumeelne oli Iraagi domineerimine Lähis-Idas Ameerika Ühendriikidele.²⁰ Husseinil eksis, arvates, et ÜRO ei sekku tema tegemistesse, sest juba 17. jaanuaril 1991. aastal alustasid ÜRO koalitsioonijõud USA juhtimisel põhirünnakut nimega operatsioon Kõrbetorm, et vabastada Kuveit Iraagi okupatsioonist.²¹ See operatsioon põhines õhurünnakul ning sellele järgnes 24. veebruaril maismaarünnak.²² Üheks suuremaks lahinguks Lahesõja käigus olid Mediina seljandiku tankilahing, mis toimus 27. veebruaril ning oli ühtlasi suurim tankilahing Ameerika ajaloos.²³

Lahesõja tulemusi vaadeldi õpikutes eelkõige maailma huvidest lähtudes. Nii oli murettekitavaks tulemuseks Iraagi kui maailma kõige kuumema kriisikolde püsimine, kuna Hussein võimule jäämise²⁴ tõttu peeti võimalikuks seal nn ABC –relvade tootmist.²⁵ USA

¹³ Finlan, Alastair. Lahesõda 1991. Koolibri 2009 lk 26

¹⁴ Castleden, Rodney. Konfliktid, mis muutsid maailma. Tänapäev. 2011 lk 424

¹⁵ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 225-226; Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 86

¹⁶ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 225-226

¹⁷ Laar, Mart. Vahre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 152

¹⁸ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 229; A. Fjodorov. XX sajand. Õpik gümnaasiumile, 1. ja 2. osa. – Tln: Avita 2002 lk 151.

¹⁹ Teeple, John B. Maailma ajalugu. Varrak 2004 lk 450

²⁰ Castleden, Rodney. Konfliktid, mis muutsid maailma. Tänapäev. 2011 lk 424

²¹ Finlan, Alastair. Lahesõda 1991. Koolibri 2009 lk 33

²² Samas, lk 50

²³ Brewner, Paul. Sõdade kroonika. Varrak. 2007 lk 379

²⁴ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 86

²⁵ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 226

juhtiva rolli tõttu sõjategevuse lõpetamisel²⁶ toodi õpikutes esile ka Lääneriikide kartus USA võimalikust rollist *ülemaailmse kohtuniku ja politseinikuna*.²⁷ Iraagi seisukohast lähtuvaks tulemuseks oli riigi majandusliku olukorra ja elanike elatustase halvenemine, mida omakorda mõjutasid ÜRO surveabinõud.²⁸

Õpikutes ei räägitud, et Lahesõda erines teistest 20. sajandi sõjapidamistest selle poolest, et tegemist oli välkkiire sõjakäiguga koalitsiooniliitlaste poolt ja ohvrite arv oli erakordselt väike.²⁹ Ameerika ühendriigid kaotasid 147 sõdurit ja liitlasi sai surma 99. Iraaklaste ohvrite arv on vaieldav. CENTCOM andmete kohaselt langes lahingutes iraaklasi umbes 20 000 ja tsiviilisikuid 1000 – 15000.³⁰ Teised andmed väidavad, et sõjategevuses kaotas elu umbes 10 000 Iraagi ja kuni 5000 Kuveidi tsiviilelanikku.³¹ Lahesõja tagajärjed andsid endast pikka aega tunda.³² Näiteks majandussanktsioonid, mis kehtestati Iraagis pärast Lahesõja algust, kehtisid pärast sõja lõppu edasi. Lahesõda on omamoodi ka külma sõja lõpu sümbol, sest ainult neli nädalat enne Iraagi sissetungi Kuveiti toimus NATO tippkohtumine Londonis, kus kuulutati külm sõja lõppenuks.

1.1.2 Lahesõda meedias

Ajalehtedes pööratakse Kuveidi ja Iraagi probleemile esmakordselt tähelepanu 20. juulil 1990. aastal, kui ilmus uudis sellest, et Kuveit süüdistas Iraaki nafta pumpamises oma territooriumilt.³³ Sealjuures päev varem süüdistas Iraak Kuveiti samas asjas. Mõlemad riigid väitsid, et konkurendi nafta hind on nii kõrge ainult seepärast, et teist kiusata. Mõned päevad hiljem räägitakse sellest, kuidas Iraagi-Kuveidi suhe mõjutab maailma majandust ning et Iraak koondas juba vägesid Kuveidi piirile ja USA pani väidetavalt sõjaks valmis oma mereväe.³⁴ 3. augustil ilmus Päevalehes uudis selle kohta, et Iraak okupeeris Kuveidi ja et selle tagajärjel tõusis nafta hind järsult.³⁵ Siiski peab rõhutama, et kõik need uudised olid väga

²⁶ Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²⁷ A. Fjodorov. XX sajand. Õpik gümnaasiumile, 2. osa. – Tln: Avita 2002 lk 151

²⁸ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II. Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 86

²⁹ Finlan, Alastair. Lahesõda 1991. Koolibri 2009 lk 85

³⁰ Samas, lk 85

³¹ Palmowski, Jan. A dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day. Third edition. Oxford University press. 2008 lk 275

³² <http://luup.postimees.ee/luup/01/01/valis1.shtm>

³³ Päevaleht 20. juuli 1990 nr 141 lk 1

³⁴ Päevaleht 25. juuli 1990 nr 145 lk 1

³⁵ Päevaleht 3. august 1990 nr 153 lk 1

lühidalt kirja pandud ning sellele teemale ei pööratud suurt tähelepanu. Esimene suurem artikkel Kuveidi ja Iraagi konflikti kohta ilmus Päevalehes 5. augustil 1990.³⁶ Selles artiklis nimetati ka konflikti põhjus: Iraak süüdistas Kuveiti, et see ületas OPEC-i poolt kehtestatud naftakvoodid. Lisaks sellele ammutas Kuveit Iraagi territooriumilt naftat. Tegelikuks põhjuseks peeti aga hoopis seda, et Iraagil polnud raha oma võlgade maksmiseks. Artiklis tehti ka spekulatsioone konflikti laienemise kohta. Saddam Hussein teatas, et Kuveit on igaveseks liidetud Iraagiga³⁷ ning ÜRO liikmesriigid arutlesid selle üle, mida Kuveidi okupeerimine Iraagi poolt endaga kaasa toob³⁸. Ühtlasi kehtestas ÜRO majandussaktsioonid Iraagi vastu ning ühes väikses artiklis avaldas president Bush arvamust, et sõda vaevalt Iraagiga tuleb.³⁹ Vahepeal ilmus ka artikkel sellest, kuidas Iraagi delegatsioon loopis Araabia maade tippkohtumisel Kuveidi välisministrit pudelitega.⁴⁰ Järgmine tõsisem uudis rääkis sellest, et Saddam Hussein jõudis nii kaugele, et kutsus kõik araablasi „Püha sõja“ kuulutamiseni⁴¹, hiljem täpsustati seda uudist, öeldes, et Hussein kutsus araablasi üles Pühale sõjale ameeriklaste vastu.⁴² Ühes artiklis esitati küsimus: Kes annab enne alla, kas naftatulu ootav Iraak või naftanälga ootav Lääs?⁴³ Konflikti parimaks lahenduseks peeti seda, kui iraaklased kõrvaldaksid ise Husseini võimult.

Enamjaolt olid kõik Kuveidi ja Iraagi konflikti käsitlevad uudised 1990. aastal lühikesed ja infovaesed. Ühes artiklis räägiti „hoolitsevast Iraagist“ - nimelt Hussein väitis, et okupeerisid Kuveidi ainult Kuveidi elanike enda palaval soovil.⁴⁴ Ühtlasi levis aramus, et araablased vajavad suurt ja tugevat juhti ning et nad on selle leidnud Husseini näol.⁴⁵ Septembri keskel hakkasid Bagdadist tulema uudised, et neil on seal näljahäda.⁴⁶ Mõned inimesed arvasid, et seda levitatakse kaastunde otsimise eesmärgil, teised muretsesid välismaalaste pärast, kes Iraagis lõksus on ja seetõttu ka näljahäda käes kannatama peavad. Räägiti ka kolmanda maailmasõja puhkemise võimalikkusest.⁴⁷ Konflikti alguses pöördus Hussein Bushi ja Gorbatsõvi poole, öeldes, et Kuveidi küsimus on araabia maade siseasi ja et nemad pole

³⁶ Päevaleht 5. august 1990 nr 155 lk 3

³⁷ Päevaleht 9. august 1990 nr 158 lk 1

³⁸ Samas, lk 3

³⁹ Päevaleht 11. august 1990 nr 160 lk 1

⁴⁰ Päevaleht 12. august 1990 nr 161 lk 1

⁴¹ Päevaleht 12. august 1991 nr 161 lk 3

⁴² Päevaleht 7. september 1990 nr 182 lk 1

⁴³ Päevaleht 12. august 1991 nr 161 lk 3

⁴⁴ Päevaleht 23. august 1990 nr 169 lk 3

⁴⁵ Päevaleht 13. september 1990 nr 187 lk 1

⁴⁶ Päevaleht 16. september 1990 nr 190 lk 3

⁴⁷ Päevaleht 23. august 1990 nr 169 lk 3

rünnanud USA-d ega Nõukogude Liitu.⁴⁸ Samas nädal aega hiljem ilmus artikkel, milles Saddam Hussein kutsus üles iraaklasi valmistuma sõjaks ning ütles, et sellest tuleb *sõdade sõda*.⁴⁹ Maailm üritas Iraaki ohjeldada majandussanktsioonide abil. Septembri lõpus hoiatas Saddam Hussein, et sõda Lähis-idas oleks Ameerika Ühendriikide jaoks hirmsam kui kaotus Vietnamis.⁵⁰

Olukord muutus eriti pingeliseks 1991. aasta alguses. 11. jaanuaril ilmus Postimehes pikem artikkel pealkirjaga „Tähed Pärsia lahe kohal“ ning selles väideti, et *tähtede seis* näitab relvastatud konflikti võimalikkust Pärsia lahel.⁵¹ Ühes artiklis vaadatakse ka Baltimaade ja Pärsia lahe kriisi seoseid.⁵² Eesti valitsusjuht Edgar Savisaar võrdles Kuveidi okupeerimist Eesti omaaegse liitmisega Nõukogude Liidu külge ja arvas, et Moskva võib sõda Iraagi vastu kasutada, et rakendada jõuvõtteid Baltikumis. USA president Georges Bush deklareeris ühes oma esinemises, et liitlaste eesmärgiks ei ole mitte Iraagi füüsiline hävitamine või tema kultuuri likvideerimine, vaid okupant sunnitakse lihtsalt alluma rahvusvahelisele õigusele.⁵³

Ameerika Ühendriikide ja tema liitlaste nõudmised olid, et 15. jaanuariks peab Iraak väed Kuveidist välja viima⁵⁴, Iraagile anti viimane võimalus lahendada olukord rahumeelselt, aga Hussein jättis selle võimaluse kasutamata.⁵⁵ Saddam Hussein ütles, et Kuveit oli, on ja jääb Iraagi lahutamatuks osaks ning nii hakkasid Iraak ja USA valmistuma sõjaks.⁵⁶ Kui siiani ilmusid Kuveidi ja Iraagi konflikti teemal enamjaolt ainult lühikesed uudised, siis 14. jaanuaris ilmus Postimehes taaskord pikem artikkel pealkirjaga „Kui homme algab sõda...“ Tegelikult algas sõda Lähis-Idas juba 1990. aasta augustis ning 15. jaanuar 1991, mil sai otsa Iraagile antud aeg Kuveit vabastada, ei kujutanud endast jätkusõja algust, vaid näitas pigem lihtsalt muu maailma mõtlemise kiirust. Muuhulgas räägiti selles artiklis ka Vietnami sündroomist ja sellest, kuidas see alandas Ameerika Ühendriike ja nad kindlasti ei tahaks seda korrata.⁵⁷

⁴⁸ Päevaleht 9.september 1990 nr 184 lk 1

⁴⁹ Päevaleht 22.september 1990 nr 195 lk 1

⁵⁰ Päevaleht 27.september 1990 nr 199 lk 1

⁵¹ Postimees 11.jaanuar 1991 nr 8 (8) lk 6

⁵² Päevaleht 6. Jaanuar 1991 nr 4 lk 3

⁵³ Postimees 7.veebruar 1991 nr 30 (30) lk 6

⁵⁴ Päevaleht 4. Jaanuar 1991 nr 2 lk 1

⁵⁵ Päevaleht 10.jaanuar 1991 nr 7 lk 3

⁵⁶ Samas, lk 3

⁵⁷ Postimees 14.jaanuar 1991 nr 10 (10) lk 6

15. jaanuaris kuni 17. jaanuarini saadi lehtedes ainult spekulatsioonide, kas sõda algas 15. jaanuaril või mitte, kuna täpsem info puudus.⁵⁸ Palestiina vabastusorganisatsiooni liider Yasser Arafat arvas, et 15. jaanuaril pole erilist tähendust, sest sõda ei alga. Ta leidis, et kuna sõda tooks kaasa massihävitussõjarelvade kasutamise, pole ühelgi liidril õigust alustada sõda ning käivitada rahvusvahelist katastroofi.⁵⁹ Ühtlasi arvati, et kui sõda algab, võib see muutuda uueks maailmasõjaks või kasvada välja suisa islami ja kristluse vaheliseks maailmasõjaks.⁶⁰ Postimehes avaldas teema kohta arvamust Lawrence Korb, kes ütles, et Pärsia lahe kriis on jõudnud staadiumisse, kus üleskrüvitud pingeid võib maandada vaid sõda.⁶¹ Tema andmeil on USA koondanud kriisipiirkonda suurima laevastiku II maailmasõja päevist alates. USA Kaitseministeeriumi esindaja ütles kaks päeva enne sõja algust, et põhipanuse teevad õhurünnakutele, millega kavatsetakse hävitada vaenlase massihävitussõjarelvad ja õhujõud.⁶²

18. jaanuaril ilmub uudistesse täpne info- 17.jaanuaril oli alanud sõda.⁶³ Iraagi president Hussein ütles pärast Bagdadile langenud pommitamist, et „suur näitemäng on alanud“.⁶⁴ Pärast sõja ametlikku algust hakati prognoosima, milliseks võivad kujuneda sõja tulemused. Ajalehe „Time“ ajakirjanik oletas, et kuna USA-l on tehniline ülekaal, toovad Ameerika Ühendriigid sõjast kindla võidu koju.⁶⁵ Räägiti ka Nõukogude Liidu tuludest ja kuludest, mida see sõda endaga kaasa toob.⁶⁶ Nafta hindade järsk tõus maailmaturul pärast Iraagi Kuveiti tungimist andis inimestele põhjuse mõelda, et Nõukogude Liit sai sellest tohutut majanduslikku tulu. Enne Kuveiti tungimist olid nafta hind 17,9 dollarit barrel, pärast sõja algust aga lausa 30,8 dollarit. Tegelikult polnudki see Nõukogude Liidu jaoks nii tulus nagu arvati, sest Lahesõda tõi kaasa Iraagi ja Kuveidiga majandussuhete katkestamise ning ühtlasi on Nõukogude Liit üle pika aja olnud nafta maailmaturul nafta ostja rollis.⁶⁷ Nõukogude Liit hakkas suhtumist sõtta muutma ka seetõttu, et sõja laienemine teeb impeeriumis elavad muhameedlased ärevaks.⁶⁸ Gorbatšov avaldas arvamust, et liitlaste tegevus ähvardab ületada ÜRO antud

⁵⁸ Päevaleht 15. jaanuar 1991 nr 11 lk 1

⁵⁹ Päevaleht 15. jaanuar 1991 nr 11 lk 1, Päevaleht 17. jaanuar 1991 nr 13 lk 3

⁶⁰ Päevaleht 17. jaanuar 1991 nr 13 lk 3

⁶¹ Postimees 17. jaanuar 1991 nr 13 (13) lk 6

⁶² Postimees 7. veebruar 1991 nr 30 (30) lk 6

⁶³ Päevaleht 18. jaanuar 1991 nr 14 lk 1

⁶⁴ Postimees 18. jaanuar 1991 nr 14 (14) lk 6

⁶⁵ Päevaleht 20. jaanuar 1991 nr 16 lk 3

⁶⁶ Postimees 18. jaanuar 1991 nr 14 (14) lk 6

⁶⁷ Postimees 18. jaanuar 1991 nr 14 (14) lk 6

⁶⁸ Postimees 14. veebruar 1991 nr 36 (36) lk 6

volitused.⁶⁹ Kokkuvõttes lükati meedias ümber aramus, et see sõda võiks Nõukogude Liidule palju kasu tuua.

Sõja käigu kohta ilmusid pidevalt vastuolulised teated. Kui rünnaku alguses räägiti, et esimeste päevadega purustati juba umbes 40-70 % Iraagi õhuvägedest, siis nüüd selgub, et tegelikult on pärast 11 päeva rünnakuid hävitatud kokku 41 % õhuvägedest.⁷⁰ 29. jaanuaril tuleb teade, et Saddam Hussein alustas „keskkonnasõjaga“.⁷¹ Juba enne sõda ennustati, et lahingutega tehakse keskkonnale korvamatut kahju ja nii läkski- sõda viis maailma ajaloo suurima naftakatastroofini. Kardeti, et kui merrelastud nafta süüdatakse, võib see kaasa tuua tuumatalve sarnaneva nn. *naftatalve*.

Veebruarist alates leiab lehtedest pikemaid artikleid Lahesõja kohta. Sõja ajal räägit meedias võimalusest, et Iraagil on tuumarelv. Hussein andis intervjuu CNN-le, millest ta hoiatas, et kui liitlasväed võtavad lisaks tavarelvadele kasutusele ka teised relvad, võtavad nemad kasutusele oma tuumarelvad,⁷² lisades, et kavatseb Iraaki kaitsta vahendeid valimata. Järgnevalt ilmus uudis sellest, et Pärsia lahe sõda on vallandanud terrorilaine paljudes maailma riikides.⁷³ Hussein teatas, et ründab USA-d ja tema liitlasi kogu maailmas. Iraagi terrori eemärk on hirmutada vaenlast, vähendada vaenlase võimsust ning esitada mingeid nõudmisi. Terrorirünnakuid oli nii Ateenas, Türgis, USA-s, Itaalias kui ka Jaapanis. Veebruari keskel ilmus taaskord uudis sellest, et Iraak lubas alustada keemiasõda.⁷⁴

8. veebruaril ilmus pikem artikkel Lahesõja koha, pealkirjaga „Kord George peal ja Saddam all, kord...?“⁷⁵ Selles artiklis nimetatakse sõja põhjuseks Iraagi sissetungi Kuveiti. Ühtlasi peetakse tähelepanuväärseks, et Bush pani Iraagivastasele koalitsioonile, hõlmab 28 riiki, aluse 1990. augustikuu esimese nädalaga. Kusjuures, 1990. aasta augustis meedia sellele suurt tähelepanu ei pööranud. Iraagi kaitseks polnud ükski riik välja astunud, seega leiti, et Iraak sõdib kogu maailmaga üksi. Artiklis räägiti ka Bushi tegevusplaanist, mille kohaselt pidi ta esiteks veenma lääneliitlasi Iraagi-vastase majandusblokaadi vajalikkuses, teiseks julgustama araabia riike agressorit hukka mõistma, kolmandaks rahustama Iisraeli, neljandaks võitma

⁶⁹ Päevaleht 10. veebruar 1991 nr 34 lk 1

⁷⁰ Päevaleht 27. jaanuar 1991 nr 22 lk 3

⁷¹ Päevaleht 29. jaanuar 1991 nr 23 lk 3

⁷² Postimees 30. jaanuar 1991 nr 23(23) lk 6

⁷³ Päevaleht 7. veebruar 1991 nr 31 lk 3

⁷⁴ Postimees 18. veebruar 1991 nr 39 (39) lk 6

⁷⁵ Postimees 8. Veebruar 1991 nr 31 (31) lk 6

Nõukogude liit enda poole ja lõpetuseks hakata küsimust kohe arutama ÜRO-s. Bush täitis oma plaani saajaprotsendiliselt.⁷⁶

Veebruari lõpus teatas Iraagi esindaja, et Iraak viib oma väed Kuveidist välja, aga on valmis aktsepteerima ainult ühte ÜRO resolutsiooni (660)⁷⁷ Ühes artiklis arutleti selle üle, et mis saab Iraagist, kui see on ÜRO julgeolekunõukogu resolutsioonid täitnud.⁷⁸ USA erakorraline ja täievoliline suursaadik Nõukogude Liidus Jack Matlock arvas, et Iraak peab Kuveidist lahkuma, aga Ameerika ühendriikidel pole õigust Husseinile võimult kukutada. Ta leidis, et rahvas Iraagis peab ise otsustama Husseinile saatuse üle. Kuigi kogu sõja vältel jättis USA mulje, et ainsaks eesmärgiks oli Kuveidi vabastamine Iraagi okupatsiooni alt, oli tegelikult üheks eesmärgiks ka Saddam Hussein kukutada.⁷⁹ Sõja lõppeesmärgiks oli tuua Saddam Hussein sõja kohtu ette.

1.märtsil kinnitas uudis, et sõda Lähis-Idas oli lõppenud ning president Bush teatas oma armee kiirest, otsustavast ja õiglasest võidust.⁸⁰ Kirjutatakse ka sellest, et edukas sõda tõstis president Bushi populaarsust.⁸¹ USA administratsioon lubas, et majandussõda Iraagi vastu jätkub kindlasti.⁸² Kummalisel kombel uudistes ohvrite arvust ei räägita. Ühes artiklis räägiti ka sellest, kui palju läheb sõda Pärsia lahel Ameerika Ühendriikidele maksma. Kuna sel hetkel polnud sõda veel läbi, arvati, et augustist 1990 kuni septembrini 1991 maksab sõda neile kokku 17,5 miljardit dollarit, kusjuures näiteks päevituskreem vägedele maksab juba ainuüksi 413 500 dollarit.⁸³

Pärast Lahesõda uudised Iraagi olukorra kohta lehtedest ei kao. Näiteks 1992. aasta alguses kirjutati Postimehes sellest, kuidas Iraak jätkas inimõiguste rikkumist.⁸⁴ Ühtlasi ilmus lühike uudis selle kohta, et Saddam Hussein tunnistas end Lahesõjas kaotajaks, ent mitte lööduks.⁸⁵ Husseinile väitel sai Iraak sõjas lüüa, kuid saavutas moraalse võidu. Nii arvas Saddam Hussein, et nende riik kosub mõne aastaga üheks võimsaimaks maailmas. Ühes artiklis nimetatakse

⁷⁶ Postimees 8. veebruar 1991 nr 31 (31) lk 6

⁷⁷ Postimees 27. veebruar 1991 nr 47 (47) lk 6

⁷⁸ Päevaleht 23. veebruar 1991 nr 45 lk 3

⁷⁹ Päevaleht 28. veebruar 1991 nr 49 lk 3

⁸⁰ Postimees 1. märts 1991 nr 49 (49) lk 6

⁸¹ Päevaleht 2. märts 1991 nr 51 lk 1

⁸² Postimees 28. veebruar 1991. Nr 48 (48) lk 6

⁸³ Postimees 18. veebruar 1991 nr 39 (39) lk 6

⁸⁴ Postimees 6. jaanuar 1992 nr 5 (305) lk 6

⁸⁵ Postimees 18. jaanuar 1992 nr 15 (315) lk 6

Husseini „pressikoletiseks“ ning arutleti, miks 1980ndatel suhtuti Husseinis sõbralikult (Saddam Hussein oli Iraagi-Iraani sõjas kangelaslik kuju⁸⁶) ja siis sai sõbrast timukas, keda võrreldi ka Hitleriga. Põhjusena, miks Husseinist timukas sai, toodi ühes artiklis välja Araabia maailma ühendamise püüd või arvete maksmise soov Kuveidi arvel.⁸⁷ Arvati, et nii nagu arvab eliit Husseinist, arvab ka meedia.⁸⁸

Kolm aastat pärast Lahesõda vaadatakse sõjale tagasi, räägitakse ameeriklaste isiklikust suhtest sõjaga ning nende hirmust oma suutmatuse ees ja Lahesõja-järgsest eufooriast.⁸⁹ USA sõdurid olid kangelased ning USA ühiskond toibus Vietnami sõja sündroomist.⁹⁰ Sõja kaotajateks peetakse nii USA-d, Nõukogude Liitu, Yasser Arafati ja Palestiina Vabastusorganisatsioon ja ka Iisraeli.⁹¹ Päevalehes ilmus 27. mail 1994. aastal artikkel, kus väideti, et Iraak kasutas Lahesõjas keemiarelvu.⁹² USA Kongressi teatel olid neil olemas kindlad tõendid selle kohta, et Iraak kasutas Lahesõja ajal USA vastu keemiarelvu, mis põhjustas tuhandete ameeriklaste haigestumise. Kongressi väide oli vastuolus Pentagoni väitega, kes ütles, et keemiarelvade kohta pole tõendeid. Edaspidi hakati meedias rääkima nn. *Lahesõja sündroomist*. 2008. aastal ilmus meediasse uudis selle kohta, et USA Kongressi toetusel koostatud värskes raportis jõuti järeldusele, et nn *Lahesõja sündroom* on haigus, mille all kannatab üle 175 000 veterani, kes võisid 1991. aasta sõja ajal Iraagis kokku puutuda keemiarelvaga.⁹³ Keemiarelvade olemasolu teemal käivad meedias tulised arutelud tänase päevani.

1.2. Afganistani sõda

1.2.1. Afganistani sõda õpikutes

Kui 20. sajandi lõpp kujunes üsna rahulikuks, siis 21. sajandi alguses halvenes olukord taas. Selle põhjusena tuuakse ühiskonnaõpetuse õpikus välja islamifundamentalistide terrorism ja USA agressiivne välispoliitika.⁹⁴ Ajalooõpikus peetakse tänapäeva maailma

⁸⁶ Postimees 28. veebruar 1994 nr 49 (946) lk 8

⁸⁷ Postimees 28. veebruar 1994 nr 49 (946) lk 8

⁸⁸ Postimees 7. veebruar 1994 nr 32 (929) lk 9

⁸⁹ Postimees 23. veebruar 1994 lk 46 (943) lk 8

⁹⁰ Postimees 28. veebruar 1994 nr 49 (946) lk 8

⁹¹ Postimees 28. veebruar 1994 nr 49 (946) lk 8

⁹² Päevaleht 27. mai 1994 nr 120 lk 5

⁹³ Postimees 18. november 2008 <http://www.postimees.ee/49958/lahesoja-sundroom-tunnistati-haiguseks/>

⁹⁴ Olenko, K. Toots, A. Ühiskonnaõpetus. Gümnaasiumiõpik. Tln: Koolibri: 2005 lk 190

kahepooluseliseks⁹⁵ ning arvatakse, et vastamisi on vaba demokraatlik maailm ja terroristid või siis toimub vastasseis hoopis kristliku maailma ja islamimaailma vahel. Igal juhul peetakse üheks tänapäeva kõige olulisemaks rahvusvahelise üldsuse eesmärgiks võitlust igasuguse religioosse või poliitilise fanatismi ja sellega kaasneva terrorismi vastu, eelkõige sellepärast, et terroristide kätte võivad sattuda massihävitusrelvad.⁹⁶

Terrorismist enne 21. sajandi algust räägitakse õpikutes ainult vähesel määral. Terrorit teostasid Baski natsionalistid Hispaanias⁹⁷, ekstremistlikud islamorganisatsioonid Lähis-idas (Hizbollah, Islami Djihad, al Qaeda)⁹⁸, samuti on leiab õpikutes infot terrorirünnakutest Maailmakaubanduskeskuse hoonetele 1993. aastal⁹⁹, 1995. aastal toimunud autopommi plahvatusel Oklahoma linnavalitsuse juures¹⁰⁰ ja 1996. aastal toimunud plahvatusel Atlanta Olümpiapargis olümpiamängude ajal.¹⁰¹

Terrorismi ja sõja eristamine on väga raske. ÜRO nimetas 2005. aasta juulis terrorismi kõige tõsisemaks ohuks rahvusvahelise rahu ja julgeoleku tagamisel.¹⁰² Terrorismi alla kuuluvad kõik teod, millega põhjustatakse inimeste surm, kahjustatakse nende tervist või lihtsalt hirmutatakse inimesi ja nende tegude eesmärgiks on sundida riigi valitsust midagi tegema või tegemata jätma. Riigikaitse õpikus kirjeldatakse lähemalt terroristlikke rühmitusi, rääkides nende konspiratiivsest ja ootamatust tegevusest tsiviilelanikkonna, konkreetse isiku, isikute rühma või riigi elutähtsate objektide vastu.¹⁰³ Samas õpikus eristatakse terrorismi ja sõda, öeldes, et terroristlikud rühmitused ei esinda üldjuhul rahvusvaheliselt tunnustatud riike ja seega ei peeta neid osalisteks riikidevahelises sõjas või konfliktis.¹⁰⁴ Hoolimata sellest nimetatakse Afganistani sõja peamise põhjusena õpikutes 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid Ameerika Ühendriikide vastu ja sel moel seostatakse terrorism otseselt sõjaga.

⁹⁵ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II. Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 141

⁹⁶ A. Fjodorov. XX sajand. Õpik gümnaasiumile, 2. osa. – Tln: Avita 2002 lk 152

⁹⁷ Samas, lk 152

⁹⁸ Samas, lk 152

⁹⁹ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II. Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 141

¹⁰⁰ Samas, lk 141

¹⁰¹ Samas, lk 141

¹⁰² Stearns, Peter N. The Oxford encyclopedia of the modern world. Volume 7.Oxford.2008 lk 227

¹⁰³ L. Almann, R. Helme, H. Lahtein, T. Lainevee, H. Lill, A. Lumi, R. Loik, H. Mölder, K. Peterson, A. Sprivil, M. Säre, P. Tambets. Riigikaitseõpik. – Tln: Kaitseministeerium 2003 lk 26

¹⁰⁴ Samas, lk 26

Kuigi USA ametivõimud kinnitasid pärast terrorirünnakut, et nende võitlus on suunatud igasuguse terrorismi vastu, näitasid järgnevad sündmused, et peamist ohtu näevad Ameerika Ühendriigid just islamiterrorismis.¹⁰⁵ Hoolimata sellest, et tegelikult peituvad islamiterrorismi juured Araabia ja Iisraeli konfliktis, seostatakse tänapäeval seda rohkem äärmusliku islami terroriorganisatsioon Al- Qaidaga, ja eriti just pärast 2001. aastal 11. septembril toimunud terrorirünnakut, mil nad kaaperdasid neli Ameerika Ühendriikide reisilennukit.¹⁰⁶ Selle terrorirünnaku käigus rammisid kaks reisilennukit Maailmakaubanduskeskuse kahte torni New Yorgis, kolmas ründas Pentagoni Washingtonis ja neljas kukkus alla Shanksville's Pennsylvanias pärast seda, kui reisijad olid kaaperdajate üle võimu saanud. Mõlemad Maailma Kaubanduskeskuse tornid varisesid kokku. Enamuses õpikutest on terrorirünnakute ohvrite arvaks toodud ligikaudu 3000 inimest¹⁰⁷, erandina pole ohvritest räägitud Adamsoni lähiajaloo õpikus. Ühes ajalooõpikus on toodud välja, et kohe pärast 11. septembri terrorirünnakuid hakati rääkima, et inimkonna ajaloos on alanud uus ajastu ning endise Ida-Lääne vastasseisu asemele on tekkinud uus vastasseis- vaba demokraatliku maailma ja terrorismi vahel.¹⁰⁸ President Bush esines 2002. aastal ühel kooliaktusel kõnega, milles ta rõhutas, et tänapäeval ei pea vastaste hävitamiseks olema hiiglaslikku armeed ja palju ressursse.¹⁰⁹ 11. septembri terrorirünnak läks vaenlasele maksma vähem kui üks tank. Seetõttu pidas Ameerika Ühendriikide president terroriste kõige ohtlikumaks vaenlaseks.

Inimeste hirmu terrorismi vastu võimendati veelgi: kõigest kuu aega pärast terrorirünnakut tehti ameeriklaste vastu uus rünnak bioterrorismi näol.¹¹⁰ Posti teel hakati levitama antraksit ehk siberi katku. Inimestele saadeti kirju tekstidega, milles ülistati Allahit ja nõuti surma Ameerikale ning nende kirjadega oli kaasas eluohtlik pulber. Terrorihirmu teemal peatutakse pikemalt Tõnu Tannbergi ja Einar Vära lähiajalooõpikus. Selles on öeldud, et hirmu suurendasid ajakirjanduses ilmunud kirjutised, kus teatati, et terroristid võivad kasutada bioloogilist relva. Ühtlasi räägitakse posti teel levinud *hirmsast haigusest* antraksist ehk siberi katkust. Kuigi antraksi laialiulatuvat puhangut ehk epideemiat ei järgnenud, oli inimesi haaranud õudustunne terroristide suur võit.¹¹¹ Uute terrorirünnakute vältimiseks hakkas USA piirama inimeste vaba reisimist ning lennujaamades, ametiasutustes ja avalikes kohtades

¹⁰⁵ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 231

¹⁰⁶ Teeple, John B. Maailma ajalugu. Tallinn. Varrak. 2004 lk 455

¹⁰⁷ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 141

¹⁰⁸ Samas, lk 141

¹⁰⁹ Stearns, Peter N. The Oxford encyclopedia of the modern world. Oxford.2008 lk 217-218

¹¹⁰ Clunan. A. Lavoy. P. Martin. S. Terrorism, war, or disease? California, Stanford.2008 lk 24-26

¹¹¹ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142

rakendati tugevdatud turvameetmeid. Eriti suure umbusuga hakati suhtuma sisserändajatesse ja araabia päritolu isikutesse. Kuigi ametlikult püüti jätta muljet, et tegemist ei ole kristliku maailma ja islamimaailma kokkupõrkega, tundus see paljudele inimestele just sellisena.¹¹²

Õpikutes esiterroristiks kuulutatud Osama bin Ladeni¹¹³ väitel oli terrorirünnak karistuseks ameeriklastele, kuna nad toetavad Lähis-Ida Iisraeli ning tapavad moslemeid.¹¹⁴ Ühes õpikus tsiteeritakse tema sõnu: „Jumala abiga kutsume me igat õiget muhameedlast, kes tahab saada jumalikku tasu, alluda Jumala käsule ja tappa ameeriklasi ning võtta nende raha, kus ja millal see iganes võimalik on.“¹¹⁵ USA vastas rünnakule koheselt, kuulutades terrorismile sõja ning nimetades Iraaki, Iraani ja Põhja- Koread „*kurjuse teljeks*“, mis püüavad saada massihävitusrelvi ning ekspordivad ja toetavad terrorismi.¹¹⁶ USA president George W. Bush kuulutas: „Kes ei ole meiega, on meie vastu.“¹¹⁷ Lisaks on räägitud tsitaadi taustast: tegelikult pole George W. Bush seda lauset ise välja mõelnud, vaid see on laenatud piiblist.¹¹⁸ Selle tõestuseks on piiblist välja toodud kaks kohta, kus seda lauset kasutati: Uue testamendi Luuka evangeeliumis (11:23) ütleb Jeesus: „Kes minuga ei ole, on minu vastu...“

Lähiajaloo õpikutes on kirjas, et USA hakkas süüdistama Afganistani valitsust Osama bin Ladeni varjamises¹¹⁹ ja seetõttu alustas USA Afganistani pommitamist. Samas on tänapäeval levinud arvamus, et 2001. aasta 11. septembri sündmused ei muutnud USA suuremat strateegiat arvestades midagi. USA domineeris geopoliitiliselt juba enne 11. septembri traagikat. Antud sündmus andis USA-le põhjenduse läbi viia poliitikaid, mida nad soovisid teha niikuinii. Ühes õpikus räägitakse ka võimalusest, et Lääs ise oli terrorirünnakus süüdi ja eriti just USA, kes surub liialt peale oma tahet ja sekkub teiste rahvaste ellu, pöörates nad sellega enda vastu.¹²⁰ Selgitatakse ka Afganistani tausta: räägitakse sellest, kuidas 1980. aastail toetas USA Afganistani islamiste võitluses Nõukogude vägede vastu ning pärast Nõukogude Armee lahkumist puhkes Afganistanis kodusõda, mille võitjaks tuli Taleban, kes

¹¹² Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 141

¹¹³ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 141, Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 164

¹¹⁴ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 141

¹¹⁵ Samas, lk 141

¹¹⁶ Teeple, John B. Maailma ajalugu. Tallinn. Varrak. 2004 lk 455

¹¹⁷ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 141

¹¹⁸ Samas, lk 141

¹¹⁹ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142, Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 231

¹²⁰ Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 165

kehtestas riigis islamidiktatuuri.¹²¹ 2001. aasta oktoobris ründas õhuvägi äärmuslikku Talibani valitsust Afganistanis, sellele järgnesid USA, Suurbritannia ja Afganistani opositsioonijõudude maavägede rünnakud. Detsembris Taliban langes.¹²² Pärast taliibide võimult kukutamist moodustati riigis erinevate rühmituste esindajatest koalitsioonivalitsus.¹²³ Liitlasväed jäid Afganistani, et vältida seal uue kodusõja puhkemist. Ühiskonnaõpetuse õpikutes Afganistani sõda otseselt ei käsitleta, küll aga on räägitud NATO-st ja sellest, et pärast 11. septembri terrorirünnakuid New Yorgile ja Washingtonile tegeleb NATO ka terrorismivastase võitlusega.¹²⁴ Ühes õpikus räägitakse ka Eesti panusest terrorismivastasesse võitlusesse, saates Afganistani oma demineerijad.¹²⁵ Bin Ladenit ei tabatud, kuid USA juhitud koalitsioon jätkas Al-Qaida ja Talibani viimaste võitlejate jälitamist 2002. aasta jooksul.¹²⁶

Laari ja Vahtre lähiajaloo õpikus on kogu operatsiooni loetud USA-le edukaks, kuigi olukord Afganistanis jäi ebakindlaks.¹²⁷ Edu peamise põhjusena nimetati USA soovi kukutada rahvusvahelist terrorismi soosiv režiim, muutmata Afganistan oma vasalliks; erinevalt Nõukogude Liidust, kelle eesmärk oli seada võimule endale kuulekas valitsus.¹²⁸ Afganistanis pole senini veel rahu saabunud ja pole näha ka terrorismivastase sõja lõppu.¹²⁹ Vaatamata riikide pingutustele ja suurenenud turvameetmetele, on terrorirünnakud jätkunud. Neid on toimunud Lähis-Idas, Venemaal, Hispaanias, Lõuna-Aasias ja mujal.

Riigikaitse õpikus pööratakse Afganistani sõjaga seoses palju tähelepanu sõja ärahoidmise teemale. 2001. aasta 11. septembril toime pandud terrorirünnak avardas meie arusaama konfliktide tekkepõhjustest ning olemusest. Tänapäeva globaliseeruv maailmas on kriiside ja relvakonfliktide ärahoidmises määrav roll riikide julgeoleku-ja kaitsekoostööl. Ka ajaloo õpikus leitakse, et globaliseerumine on tõsiasi ja selle eest peitu püüda pole võimalik.¹³⁰ Kõik, mis meie planeedil vähegi olulist juhtub, on meile ka oluline. Nii on ka sõdade ärahoidmine tänapäeval äärmiselt oluline. Kuulus Hiina sõjastrateeg Sun Zi on väitnud juba

¹²¹ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142

¹²² Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142

¹²³ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 232

¹²⁴ Raudla, Heiki. Vahtre, Lauri. Ühiskonnaõpetus põhikoolile II osa, Tallinn, Avita 2003 lk 118

¹²⁵ Olenko, K. Toots, A. Ühiskonnaõpetus. Gümnaasiumiõpik. Tln: Koolibri: 2005 lk 190, Raudla, Heiki. Vahtre, Lauri. Ühiskonnaõpetus põhikoolile II osa, Tallinn, Avita 2003 lk 118

¹²⁶ Teeple, John B. Maailma ajalugu. Tallinn. Varrak. 2004 lk 455

¹²⁷ Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 165-166

¹²⁸ Samas, lk 166

¹²⁹ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142

¹³⁰ Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 165

6. sajandil eKr: „...sellepärast on sõjas kõige parem hävitada plaanid. Sellest järgmine on hävitada liidud. Sellest järgmine on hävitada sõjavägi. Kõige halvem on rünnata linnu.“¹³¹

1.2.2. Afganistani sõda meedias

Pärast Lahesõda toimus mitmeid terrorirünnakuid, millele meedia palju tähelepanu ei pööranud. 1994. aasta alguses tehti tagasivaade 1993. aastale ning muuhulgas mainiti terrorirünnakuid, mis sel aastal läbi viidi (sh terrorirünnakud Maailmakaubanduskeskustele). Terrorirünnakute süüdlasteks peeti moslemi fundamentaliste.¹³²

Ajalehtede formaat muutus ajaga ja välismaailma sündmusi hakati järjest rohkem kajastama. 2001. aasta septembri terrorirünnakud raputasid tervet maailma ning ka Eesti ajalehtedes leidsid need sündmused väga palju kajastamist. Esimene uudis rünnakust ilmus kohe 12. septembril ajalehtede esikaantel ning selles oli öeldud, et kuigi esimese hooga ruttas rünnakuid omaks võtma üks aastaid varjusurmas olnud palestiinlaste terrorirühmitus, pidas enamik eksperte ainuvõimalikuks organisaatoriks Osama bin Ladeni ülemaailmset terroristide võrku. Koheselt räägiti ka nafta hindadest, mis vahetult pärast New Yorgi terroriakti tõusis 27 dollarilt barreli eest 31 USA dollarile.¹³³ See mõjutas ka Eestis bensiini hindasid.

Juba järgmise päeva esikaane uudiseks oli see, et USA vannub kättemaksu.¹³⁴ Uudistes räägiti, et Valgesse majja naasnud president lubas karistada täie jõuga terroritöö korraldajaid ja ka neid, kes terroriste mahitavad. „See on monumentaalne võitlus hea ja kurja vahel, aga hea jääb peale“ ütles president Bush. Järgneva kahe nädala jooksul olid sündmused USA-s peaaegu alati esikaanel. Afganistani ootas ees sõda, see oli fakt. Sõtta mineku üle arutelu ei toimunud ning ka sõja põhjuseid ei olnud vaja rahvale pikemalt selgitada. Kõik oli selge- Osama bin Laden korraldas terrorirünnaku USA (ja lausa kogu maailma) vastu ning seetõttu algab sõda Afganistaniga. 15. septembri esikaane lugu oli USA armeest, kes valmistus leinapäeval sõjaks¹³⁵ ja 17. septembri esikaanel oli suursõjaks valmistuv Kesk-Aasia.¹³⁶

¹³¹ L. Almann, R. Helme, H. Lahtein, T. Lainevee, H. Lill, A. Lumi, R. Loik, H. Mölder, K. Peterson, A. Sprivil, M. Säre, P. Tambets. Riigikaitseõpik. – Tln: Kaitseministeerium 2003 lk 22

¹³² Postimees 11. jaanuar 1994 nr 9 (906) lk 11

¹³³ Päevaleht 12. september 2001 nr 212 lk 1

¹³⁴ Päevaleht 13. september 2001 nr 213 lk 1

¹³⁵ Päevaleht 15. september 2001 nr 215 lk 1

¹³⁶ Päevaleht 17. september 2001 nr 216 lk 1

Seejärel hakkavad ilmuma uudised sellest, kuidas Euroopa liitlased tõrguvad USA-ga sõtta minemast.¹³⁷ Arvatakse, et Saksamaa esineb patsifistlikult ning Prantsusmaa pole nõus sõtta minema seetõttu, et peab Ameerika Ühendriike oma rivaaliks. Ka paavst palus loobuda sõjast.¹³⁸ Ainult Suurbritannia Tony Blairiga eesotsas lubas vankumatult ameeriklastega koos sõtta astuda. Kuna sõda tõotas tulla raske, otsis Bush liitlasi. Järgnev uudis oli sellest, kuidas Bush isiklikult püüdis veenda tähtsaid tegelasi Euroopast, Aasiast ja Venemaalt sõtta astuma.¹³⁹ Kindralmajor Ants Laaneots avaldas arvamust, et kolmas maailmasõda on ilmselt alanud ja see pole sõda kahe riigi vahel, vaid on sõda rahvusvahelise terrorismiga.¹⁴⁰

Vahetult enne sõja algust püüti ennustada, milliseks eesolev sõda kujuneb. Arvati, et see on teistmoodi sõda Lahesõjast hellitatud ameeriklastele ja ilmselt ootavad ameeriklasi ees märksa rängemad inimkaotused kui Lahesõjas.¹⁴¹ Räägiti ka afgaanide võitlusvalmidusest ning lisati, et maavägesid ootaks ees surm ja ebaedu.¹⁴²

Jõudis kätte päev, mil USA alustas koos Suurbritanniaga oodatud kättemaksu.¹⁴³ Esimesel päeval tabasid tiibraketid Afganistani suuremaid linnu. Sõja käigust räägitakse praktiliselt igas järgnevas lehes. 12. oktoobril ilmus uudis kolmandast siberi katku nakatunud ameeriklasest, mille põhjal tehti järeldus, et terroristide käes võib olla massihävitusrelv.¹⁴⁴ Paar päeva hiljem oli terroristide saadetud katk juba esikaanelugu, see vallandas ameeriklaste seas tõelise hüsteeria. Avastatud oli selleks ajaks juba kaheksa katku nakatumist. Valitsus seostab haigestumisi mitte Afganistani vaid Iraagi terrorirünnakuga. Väidetavalt oli ameeriklastel Iraagi biorelvade kohta kindlamad andmed.¹⁴⁵

2002. aastal leiab endiselt uudiseid Afganistani sõja kohta, näiteks räägiti sellest, kuidas USA püüdis jätkuvalt tuua Lähis-Idasse rahu ning otsiti lahendust ka palestiinlaste ja iisraellaste lõputuna paistvale tülile.¹⁴⁶ Ühtlasi muutus aktuaalseks teemaks president Bushi „kurjuse telg“, mille moodustasid tema arvates Iraak, Iraan ja Põhja-Korea. Näiteks nõudis Venemaa

¹³⁷ Päevaleht 18. september 2001 nr 217 lk 10

¹³⁸ Päevaleht 24. september 2001 nr 222 lk 11

¹³⁹ Päevaleht 20. september 2001 nr 219 lk 10

¹⁴⁰ Päevaleht 11. september 2001 nr 214 lk 6

¹⁴¹ Päevaleht 17. september 2001 nr 216 lk 10

¹⁴² Päevaleht 19. september 2001 nr 218 lk 8

¹⁴³ Päevaleht 8. oktoober 2001 nr 233 lk 1

¹⁴⁴ Päevaleht 12. oktoober 2001 nr 238 lk 8

¹⁴⁵ Päevaleht 15. oktoober 2001 nr 240 lk 1

¹⁴⁶ Postimees 4. veebruar 2002 nr 27 (3394) lk 9

Ameerika Ühendriikidelt selgitusi ja tõendeid „kurjuse telje“ kohta.¹⁴⁷ Lisati, et riikidele võib süüdistusi esitada vaid siis, kui selleks on piisavalt tõendeid.

1.3 Iraagi sõda

1.3.1. Iraagi sõda õpikutes

Sellele, miks Afganistani terroristide korraldatud 11. septembri terrorirünnakud põhjustasid rünnaku Iraagi vastu, pole lihtne vastust leida. Pärast terrorirünnakuid oli USA valitsuses neid, kes pooldasid Afganistanile sõja kuulutamist, kuid koheselt oli ka neid, kes arvasid, et see annab ettekäände Iraaki tungida.¹⁴⁸ Arvati, et al Qaida võib pöörduda naabrite poole, et koos USA vastu võidelda. Ühtlasi kardeti, et Iraagil on massihävitusrelvad.¹⁴⁹ Bush ja Blair rõhutasid 2002. aastal pidevalt, et ei saa ootama jääda kuni Iraak massihävitusrelvi kasutab, vaid peab seda ennetama.¹⁵⁰ Kui Ameerika Ühendriikide julgeolekunõukogu koosolekul küsiti president Bushilt, mida teha pärast Afganistani kampaaniat, vastas ta, et tuleb välja töötada eriolukorra plaanid Iraagi suhtes, kaasa arvatud plaan Iraagi naftaväljade hõivamiseks.¹⁵¹ Pärast 11. septembri terrorirünnakuid üritati leida seoseid al Qaida ja Iraagi vahel ning neid propageerida. Seda, kuidas meedia ameeriklasi mõjutas, näitab küsimustik, mis viidi ameeriklaste seas läbi kaks korda: vahetult pärast 11. septembri terrorirünnakuid ja siis uuesti 2003. aasta jaanuaris. Inimestelt küsiti, kes nende arvates on terrorirünnakus süüdi. Esimene kord vastas ainult 3 % inimestest, et terrorirünnakute taga võis olla Iraak või Saddam Hussein. Aga 2003. aastal küsiti inimestelt sama küsimus uuesti, vastas juba 44 % küsitletutest, et mõned või kõik terroristid, kes Maailmakaubanduskeskusi pommitasid, olid iraaklased. Tegelikult on fakt see, et ükski terroristidest polnud Iraagi kodanik.¹⁵²

Iraagi sõja peamiseks põhjuseks peetakse õpikutes Iraagi massihävitusrelvade tootmist ja terrorismi toetamist.¹⁵³ USA kuulutas Iraagi massihävitusrelvi soetavaks ja terrorismi

¹⁴⁷ Postimees 3. veebruar 2002 nr 28 (3395) lk 9

¹⁴⁸ Gordon, Michael. Trainor, Bernard. Iraagi sõda ja okupatsioon. Eesti entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2008 lk 20

¹⁴⁹ Samas, lk 61

¹⁵⁰ Freedman, L., 'War in Iraq: Selling the Threat', Survival, Vol. 46, No. 2, 2004, pp. 7-50, <http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/1878/freedman.pdf> lk 17

¹⁵¹ Gordon, Michael. Trainor, Bernard. Iraagi sõda ja okupatsioon. Eesti entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2008 lk 21

¹⁵² Freedman, L., 'War in Iraq: Selling the Threat', Survival, Vol. 46, No. 2, 2004, pp. 7-50, <http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/1878/freedman.pdf> lk 20

¹⁵³ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II. Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142. Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 232

toetavaks „kurjuse teljeks“.¹⁵⁴ Tegelikult polnud massihävitusrelvade tootmise kohta piisavalt tõendeid ning seetõttu ei saanud Bush oma rünnakukavale ÜRO Julgeolekunõukogu toetust.¹⁵⁵

Õpikus kirjutatakse Saddam Husseinist, öeldes, et 1979. aastal presidendiks saanud Saddam Hussein oli kehtestanud verise diktatuuri ja muutnud Iraagi agressiivseks ning ülimalt ohtlikuks riigiks.¹⁵⁶ Lahesõja järel jäi Saddam Hussein võimule ja pani rahvusvahelise üldsuse kannatuse korduvalt proovile, keeldudes esitamast tõendeid oma massihävitusrelvade hävitamise kohta ja rikkudes korduvalt Iraagis kehtestatud lennukeelutsoonide režiimi.¹⁵⁷

Teise olulise põhjusena on nimetatud Iraagi kehva olukorda pärast Lahesõda¹⁵⁸, mida illustreeris näiteks 1995. aastal võeti vastu ÜRO resolutsioon, millega Iraagile pakuti programmi „Nafta toiduainete vastu.“¹⁵⁹ Liitlaste eesmärgiks uues sõjas on kindlustada Iraagis demokraatia ning taastada majandus.¹⁶⁰

Ühes õpikus mainitakse põhjuste hulgas taas USA rolli maailmapolitseinikuna, kelle pingutused olid suunatud olemasoleva maailmakorra kaitsmisele.¹⁶¹ Teises ajalooõpikus on lisatud, et president Georges Bush juunior oli Afganistani operatsioonist tiivustatud ja kindel oma rahva toetuses ning seetõttu otsustas 2003. aastal anda lõpliku hoobi ka Iraagi diktaatorile Saddam Husseinile.¹⁶² Kui 1999-2002 aastatel toimus Iraagi ja USA- Briti lennukite vahel tulevahetus, võis kindel olla, et uue Lahesõja puhkemine oli vaid aja küsimus.¹⁶³ Iraagi vastu sõtta astumine tekitas alguses Euroopa ja Ameerika suhetes pingeid, kuna mõned lääneriigid ei leidnud sõdimiseks piisavaid põhjuseid.¹⁶⁴ Siiski õnnestus Ameerika Ühendriikidel lõpuks enamik lääneriikidest Iraagi-vastasesse koalitsiooni tõmmata. Ameerika Ühendriikide ja Suurbritannia rünnakut Iraagi vastu saab võrrelda Lahesõja ajal Iraagi tungimisega Kuveiti.¹⁶⁵ Nii nagu Lahesõjas ei olnud Iraagi jaoks oluline, kas Kuveidi valitsus oli hea või mitte, polnud nüüd USA jaoks vahet sellel, milline valitsus juhib Iraaki.

¹⁵⁴ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 232

¹⁵⁵ Laar, Mart. Vahre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 166

¹⁵⁶ Laar, Mart. Vahre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 166

¹⁵⁷ Samas, lk 166

¹⁵⁸ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 230

¹⁵⁹ Samas, lk 230

¹⁶⁰ Samas, lk 232-233

¹⁶¹ Samas, lk 229

¹⁶² Laar, Mart. Vahre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 166

¹⁶³ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 231

¹⁶⁴ Laar, Mart. Vahre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 166

¹⁶⁵ Freedman, L., 'War in Iraq: Selling the Threat', Survival, Vol. 46, No. 2, 2004, pp. 7-50, <http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/1878/freedman.pdf> lk 8-9

2003. aasta märtsis tungisid Ameerika Ühendriikide väed Iraaki, et tagada ÜRO resolutsioonide täitmist ja lõpetada Saddam Husseini „käänuline dialoog“ ÜRO relvainspektoritega seoses keemiarelvadega.¹⁶⁶ Koalitsiooniväed olid valmis täismõõduliseks sõjaks ja arvati, et Iraak on tugev vastane. Tegelikult ei olnud Iraak sõjast Iraaniga taastunud. Seda enam, et sellele järgnes ebaõnnestunud katse vallutada Kuveiti. Seetõttu suuremad sõjalised operatsioonid viidi läbi kahe kuu jooksul ja juba 1. mail 2003. aastal kuulutas Ameerika Ühendriikide president George W. Bush sõjalised rünnakud lõppenuks, öeldes, et nende missioon on täidetud. Kuigi sõja põhjuste seas oli ka 11. septembri terrorirünnak, oli tegelikult Iraagil tegelikult selle rünnakuga väga vähe tegemist. Ükski kaaperdajatest polnud tegelikult Iraagist (olid Saudi-Araabiast), bin Laden polnud ka Iraagist pärit ega elanud seal. Ka massihävitusrelvade omamist ei suudetud tõestada. Nii hakati Iraagi sõda kutsuma pigem ennetav sõjaks kui enesekaitsevaks sõjaks.

1. mail 2003 kuulutas president Bush Iraagi sõja lõppenuks.¹⁶⁷ Kuigi suuremad operatsioonid said läbi, jätkus tegelikult okupatsioonivägede ja mitmesuguste sõjaliste grupeeringute vahel sõjategevus paraku veel nii 2003. kui ka 2004. aastal.¹⁶⁸ Ühes õpikus on mainitakse ka Eesti sõjaväelasi, kes USA liitlasvägede hulka kuuluvad.¹⁶⁹ Sõja tulemusena vangistati 2003. aasta detsembris Saddam Hussein ja anti hiljem kohtu alla, süüdistatuna inimsusevastastes kuritegudes.¹⁷⁰ 2004. aastal sai Iraak ajutise põhiseaduse ja 2005. aastal toimusid vabad parlamendivalimised. Gümnaasiumi ajalooõpikus selgitatakse, et Iraagi ülesehitamine võtab aega ja pole selge, kas demokraatia osutub seal püsivaks või mitte.¹⁷¹

1.3.2. Iraagi sõda meedias

Pärast 11. septembri terrorirünnakut kuulutas president Bush Iraagi, Iraani ja Põhja-Korea „kurjuse teljeks“, kuid alustas sõda Afganistani vastu. Pärast sõjategevuse algust hakati ka Iraagile meedias tähelepanu pöörama. Oktoobris ilmus uudis siberi katku nakatunud ameeriklasest, levitajaks ja ühtlasi massihävitusrelvade omanikuks peeti taaskord Iraaki.¹⁷²

¹⁶⁶ Stearns, Peter N. The Oxford encyclopedia of the modern world. Oxford.2008 lk 217

¹⁶⁷ Laar,Mart. Vahtre,Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 166

¹⁶⁸ Laar,Mart. Vahtre,Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 166. Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142

¹⁶⁹ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 142

¹⁷⁰ Laar,Mart. Vahtre,Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 166

¹⁷¹ Samas, lk 166

¹⁷² Päevaleht 12 oktoober 2001 nr 238 lk 8

USA muutus Iraagi suhtes järjest kannatamatuks, kuni lõpuks näis Iraagi vastu sõtta astumine paratamatusena. 2002. Aasta märtsis lubas Bush Iraagi käsile võtta, öeldes, et Iraak eesotsas Saddam Husseiniga kujutab endiselt probleemi, millega Ühendriigid hakkavad põhjalikult tegelema.¹⁷³ USA asekaitseminister arvas, et sõda terrorismiga ja Saddam Husseiniga desarmeerimine ei ole mitte lihtsalt seotud- see on väga oluline osa terrorismivastase sõja võitmisel.¹⁷⁴ Ligikaudu kuu aega hiljem oli Postimehes välja on toodud suursaadik Jüri Luige arvamus Iraagi sõja põhjustest.¹⁷⁵ Tema leidis, et Bushi otsus oli selgelt seostatud 2001. aasta 11. septembriga, mil USA langes jōhkra terrorirōnnaku ohvriks. Kuigi al-Qaida ja Saddam Husseiniga seos oli sel hetkel veel ebaselge, oli selge, et Saddami nōol oli tegu isegi diktaatorite hulgas erakordselt vastutustundetu liidriga. Sōja põhjuseks pidas suursaadik julgeolekut mitte naftat.

Enne Iraagi sõja algust kutsus Tony Blair Ameerika Ühendriike üles kannatlikkusele Iraagi kriisi lahendamise suhtes.¹⁷⁶ Vajalik oli, et Ameerika Ühendriigid saavad ÜRO Julgeolekunōukogu toetuse. Blair uskus, et lisaks novembris vastuvōetud resolutsioonile nr. 1441, mis nōuab Iraagilt relvastusinspektoritega tingimusteta koostōō tegemist, oleks vaja sōjaks Julgeolekunōukogult uut eriluba. USA arvas aga, et see resolutsioon on Iraagi relvajōu desarmeerimiseks piisav alus. Ameerika Ühendriikide vōlisminister Colin Powell, kelle sõnul oli kindel, et Iraak rikub talle ÜRO resolutsiooniga pandud kohustusi, ütles: „Kolleegid, iga avaldust, mida ma siin tōna teen, kinnitavad allikad, usaldusvōārsed allikad.“¹⁷⁷

Oli ka neid, kes Iraagi massihōvitusrelvade olemasolus kahtlesid. Nāiteks mitmed USA Kongressi senaatorid nōudsid, et vōlisminister Powell tutvustaks neilegi luureandmeid, mis tōendavad, et Iraak varjab massihōvitusrelvi.¹⁷⁸

Praktiliselt kōigis veebruaris ilmunud lehtedes oli juttu sellest, kuidas Ameerika Ühendriigid pūūavad teisi riike endiga koos sõtta meelitada. 6. veebruaril ilmunud Postimehe esikaanelt vōis leida uudise sellest, et Ameerika Ühendriikide sōjaplaanide toetamisega ūhineb ka Eesti.¹⁷⁹ Natuke rohkem kui nōdal aega hiljem vōis leida esikaanelt teate, et Eesti panus terrorisōjas sai Ameerika Ühendriikide presidendi poolt tunnustatud.¹⁸⁰ Kui Eesti oli kiirelt

¹⁷³ Postimees 15. Mārts 2002 nr62 (3429) lk 7

¹⁷⁴ Postimees 5. veebruar 2003 nr 29 (3699) lk 12

¹⁷⁵ Postimees 19.mārts 2003 nr 64 (3734) lk 8

¹⁷⁶ Postimees 1. veebruar 2003 nr 26 (3696) lk 11

¹⁷⁷ Postimees 6. veebruar 2003 nr 30 (3700) lk 1

¹⁷⁸ Postimees 3. veebruar 2003 nr 27 (3697) lk 11

¹⁷⁹ Postimees 6. veebruar 2003 nr 30 (3700) lk 1

¹⁸⁰ Postimees 15. veebruar 2003 nr 38 (3708) lk 1

nõus USA kõrval Iraagi vastu sõtta astuma, siis paljud põhipartnerid (nagu näiteks Hiina ja Prantsusmaa) ei kiirustanud sõja toetamisega.¹⁸¹ Iraagi-probleem külvab nii NATO-s kui ka ÜRO-s tüli.¹⁸² Prantsuse president tegi ohtralt sõjavastaseid märkusi, mis omakorda rikkus USA ja Prantsusmaa suhteid.¹⁸³ Suurriikide erimeelsused hoidsid sõja puhkemise mõnda aega tagasi.¹⁸⁴ ÜRO inspektorid väitsid, et Iraak peab veel tõestama, et tal keelatud relvi pole.¹⁸⁵ Kümned miljonid inimesed protestisid sõja vastu Iraagis. Protestijad väitsid, et Bush on palju ohtlikum kui Hussein.¹⁸⁶

Vahetult enne sõja algust külvati ameeriklaste sekka uut terrorihirmu, kui New Yorgi kohalikud teleuudised väitsid, et allmaaraudteesüsteem võib olla terroristidel sihikul.¹⁸⁷ 18. märtsil ilmus uudis sellest, et George W. Bush esitas Saddam Husseinile ultimaatumi: kui ta 48 tunniga pagulusse ei lähe, peab ta seisma silmitsi sõjaga, millele USA enam ÜRO toetust saada ei püüa.¹⁸⁸ Lisaks sellele leiab uudise sõjaks valmistuvast Eestist. Iraak lükkas ultimaatumi tagasi ning sõda jõudis veelgi lähemal.¹⁸⁹ 21. märtsi esikaanel kajastatakse suurelt, et 20. märtsil 2003. aastal kell 4.33 algas sõda.¹⁹⁰ Esikaanel ka Bushi tsitaat: „Saddam Hussein on viinud Iraagi sõdurid ja sõjatehnika tsiviilpiirkondadesse, et kasutada süütuid mehi, naisi ja lapsi oma sõjaväe inimkilbina. See jääb tema viimaseks hirmuteoks oma rahva vastu“. Bush lennutas surmalaadungi Iraagi diktaator Saddam Husseinile vastu.¹⁹¹

Ajalehtede põhjal on raske aru saada, millal täpselt Iraagi sõda läbi sai. 3. mail ilmus artikkel, milles Bush deklareeris, et Iraagi vabastamise sõjaline osa on läbi.¹⁹² Operatsiooni „Iraagi vabadus“ lõpp oli aga üsna pikalt lahtine. „Võit Iraagis on üks võit sõjas, mis algas 11. september 2001,“ rõhutas Bush. USA kava kohaselt jagatakse sõjajärgne Iraak kolmeks tsooniks, mida asuvad haldama lisaks neile Briti ja Poola üksused.¹⁹³ Selle kava kohaselt jääb juhtroll Iraagi nafta ja valitsuse üle otsustamisel USA-le.¹⁹⁴

¹⁸¹ Postimees 6. veebruar 2003 nr 30 (3700) lk 1

¹⁸² Postimees 11. veebruar 2003 nr 34 (3705) lk 8-9, Postimees 12. veebruar 2003 nr 35 (3706) lk 9

¹⁸³ Päevaleht 22. veebruar 2003 nr 44 lk 6

¹⁸⁴ Postimees 15. veebruar 2003 nr 38 (3708) lk 1

¹⁸⁵ Päevaleht 15. veebruar 2003 nr 38 lk 6

¹⁸⁶ Päevaleht 17. veebruar 2003 nr 39 lk 8

¹⁸⁷ Postimees 10. veebruar 2003 nr 33 (3704) lk 9

¹⁸⁸ Postimees 18. märts 2003 nr 63 (3733) lk 1, 9-11

¹⁸⁹ Postimees 19. märts 2003 nr 64 (3734) lk 1, 2, 7-10, 13 ja 28

¹⁹⁰ Postimees 21. märts 2003 nr 66 (3736) lk 1

¹⁹¹ Päevaleht 21. märts 2003 nr 66 lk 1

¹⁹² Postimees 3. mai 2003 nr 101 (3771) lk 9, Päevaleht 3. Mai 2003 nr. 101 lk 6

¹⁹³ Postimees 5. mai 2003 nr 102 (3772) lk 7

¹⁹⁴ Päevaleht 21. mai 2003 116 lk 9

Pärast sõjategevust vabastas ÜRO Iraagi sanktsioonidest, mille oli kehtestanud siis, kui Iraak Kuveiti tungis.¹⁹⁵ Uus resolutsioon, mis vastu võeti, andis USA-le ja Suurbritanniale erakordselt suure võimu selle maa ja ta naftatööstuse tuleviku kujundamisel. Iraagi sõja eel teravalt lõhenenud julgeolekunõukogu suudeti taas kokku tuua, vaid Süüria hääletas resolutsiooni vastu.

Bush rõhutas, et Iraagi tulevik on ja jääb Ühendriikide südameasjaks.¹⁹⁶ Ühtlasi lubas ta leida Iraagi massihävitusrelvad, sest ta oli kindel, et Iraak peitis need ära ja et tema valitsuse peamine sõtta minekut põhjendav argument saab kinnituse.¹⁹⁷ Luureanalüütik Ray McGovern ütles: „Selleks, et president saaks Iraagi vastu sõtta minna, pidid nad selleks õigustuse leidma. Seega, kui nad ei suutnud Luure Keskagentuurist või isegi nende enda Kaitseluure Agentuurist, au neile, õigeid vastuseid, panid nad Pentagonis kokku oma väikse „CIA“ ja tootsid presidendile vajalikku infot. Nüüd me aga küsime, kus on massihävitusrelvad?“¹⁹⁸ Ühtlasi uuris Senat, kuidas valitsus käsitles Iraagi luureandmeid ja USA senaatorid nõudsid, et relvainspektoritele antud luureinfo tuleb avalikustada.¹⁹⁹ CIA-lt nõutakse tänaseni luureinfo avalikustamist.

1.novembril 2006. aastal ilmus huvitav uudis peakirjaga „USA kaitseministeerium alustas sõda halbade uudistega.“ See oli artikkel USA avalike suhete osakonna uuest üksusest, mis hakkas levitama uudiseid Kaitseministeeriumi enda vaatevinklist lähtudes. USA kaitseminister avaldas rahulolematust, et meedia räägib peamiselt ainult halbade uudistest ning seetõttu peeti vajalikuks luua üksus, mis kirjutaks nendest uudistest, mida Kaitseministeerium soovib edastada. Ühtlasi oli nende eesmärgiks ka Iraagi meediasse USA-sõbralike uudiste levitamine.²⁰⁰ Kriitikute arvates on see otseselt vastuolus Ühendriikide peamise eesmärgiga - rajada riigis demokraatiat.

2006. aasta novembris ilmunud ajalehtedes polnud vist ainsatki päeva, mil poleks räägitud president Bushi eesolevast visiidist Eestisse. Lehtedes kumas tohutu Bushi- vaimustus, mis tipnes 29. novembril ilmunud lehega²⁰¹, mida illustreeris USA lipu sümboolika ning millest teisi uudiseid peale Bushi külaskäigu praktiliselt ei leidnudki. Esikaanel rääkis Ansip, kuidas

¹⁹⁵ Postimees 23. mai 2003 nr 118 (3788) lk 9

¹⁹⁶ Postimees 14. juuni 2006 nr 137 (4712) lk 9

¹⁹⁷ Postimees 5. mai 2003 nr 102 (3772) lk 9

¹⁹⁸ Päevaleht 5. juuni 2003 nr 129 lk 10

¹⁹⁹ Päevaleht 18. juuni 2003 nr 139 lk 8

²⁰⁰ Postimees 1. november 2006 nr 255 (4830) lk 11

²⁰¹ Postimees 29. november 2006 nr 279 (4854) lk 1

Bush tunnistas isiklikult, et talle on väga sümpaatne Eesti edukus ja hoiak, et saanud varem ise aastate jooksul teistelt tuge, ollakse nüüd valmis ise teisi abistama.

2006. aastal hakati mõistma kohut Husseinile üle. Eksdiktaator oli kohtu all 1982. aastal 148 šiiidi tapmise eest Dujaili külas.²⁰² Tegemist oli karistusoperatsiooniga pärast atentaadikatset. Alates 21. augustist käis tema üle ka teine kohtuprotsess, kus teda süüdistati kurdidevastases genotsiidikampaanias 1987. ja 1988. aastal, mis nõudis kuni 180 000 inimese elu. 5. novembril määrati Husseinile surmanuhtlus inimsusevastaste kuritegude eest. USA kommenteeris seda, öeldes, et surmanuhtlus annab parema võimaluse ehitada parem tulevik ühtsele Iraagile. Samas polnud Läänemaailm üksmeelel, sest Euroopa Liit oli surmanuhtluse vastu. Ka järgmises lehes ilmus pikk jutt Husseinist, muuhulgas avaldatakse arvamust Husseinile surmanuhtluse kohta, öeldes, et Eesti toetab Euroopa Liidu seisukohta, et surmanuhtlus pole õige, aga samas nõustutakse ka USA-ga põhjendades seda sellega, et Iraagis on surmanuhtlus võimalik karistus.²⁰³ Räägitakse ka kiire kohtuotsuse tagamaadest: USA-s toimusid novembris vahevalimised. Husseinile kohtuasi kestis kokku peaaegu aasta ning see lõppes Husseinile hukkamisega.²⁰⁴

1.4. Kokkuvõte

Meediakajastusi uurides selgus, et 1990ndate alguses ei kajastatud välismaa uudiseid kuigi palju. Lahesõja kohta ilmunud uudised olid üldjuhul lühikesed ja konkreetsed ning need ei olnud väga kaasahaaravad. Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist oli USA nii sõjaliselt kui ka majanduslikult ülejäänud maailmast üle ning USA-l tekkis võimalus suurendada oma jõudu ning rakendada kontrolli kogu maailma üle. Meediakajastusi lugedes on tunda, et mida aasta edasi, seda rohkem jõudis Ameerika mõjuvõim ka Eesti meediasse. Afganistani sõjale pöörati Eesti ajalehtedes juba erakordselt palju tähelepanu. 11. septembri terrorirünnakud šokeerisid maailma ning pärast seda jäid Lähis-Ida konfliktid välismaa uudiste keskseks teemaks. Nii ajaloo- kui ka ühiskonnaõpetuse õpikutest leiavad terrorirünnakud kajastamist. Pärast seda muutusid meediakajastused veelgi konkreetsemalt Iraagi-vastasteks. Jäi mulje, et enne Iraagi sõja algust kasutati meediat mõjutusvahendina, avaldades pidevalt ameeriklaste

²⁰² Postimees 6. november 2006 nr 254 (4830) lk 9

²⁰³ Postimees 7. november 2006 nr 260 (4835) lk 10

²⁰⁴ Päevaleht 30. detsember 2006 <http://www.epl.ee/news/valismaa/saddam-hussein-hukati-laupaeva-varahommikul.d?id=51069704>

seisukohti Iraagi suhtes ning ka sõja ajal pigem propageeriti sõda kui räägiti selle õudustest. Nii oli Eesti koheselt valmis USA kõrval Iraagi vastu sõtta astuma, samal ajal kui näiteks Prantsusmaa sõja vastu oli. Kui lõpuks selgus, et Iraagil ilmselt ei olnudki massihävitusrelvi ja sõtta astumine võis olla viga, hakkas uudiseid sõja kohta vähenema ning lõpuks kadusid sootuks. Iraagi sõja ametlikku lõppu ajalehtede esikaanelt ei leidnud.

Nende andmete põhjal tuleb välja, milline oli Iraagi ja Ameerika Ühendriikide kuvand õpikutes ja meedias. Nii nagu ajalehtedest võis lugeda, kujutati Saddam Hussein 1980. aastatel kui Iraagi-Iraani sõja kangelast, kuid Lahesõja ajal sai temast n-ö *pressikoletis*. Ka õpikutes käsitleti Hussein kui vaenlast. Kui Hussein kohtuprotsess algas, käsitleti sellega seonduvaid uudiseid meedias pigem Ameerika Ühendriikide vaatevinklist. Kindlat seisukohta Hussein surmamõistmisel Eesti ei võtnud, kuigi Euroopa Liitu kuuludes oleks võinud Eesti ka ennast Euroopa Liidu eeskujul surmanuhtluse vastaseks kuulutada. Kui üldiselt leidsid kõik külma sõja järgsed konfliktid Lähis-Idas õpikutes ja meedias palju kajastamist, siis üllataval kombel räägiti sõdade ohvritest nii meedias kui ka õpikutes väga vähe.

Seevastu heideti juba Lahesõja ajal ning eriti pärast Lahesõda Iraagile ette massihävitusrelvade kasutamist ning räägiti võimalusest, et neil on tuumarelv. Pärast Lahesõda hakati rääkima ka Lahesõja sündroomist, mis viitas keemiarelvade olemasolule. Iraagi massihävitusrelvade küsimus sai ajaga üha aktuaalsemaks ning see tekitab probleeme tänase päevani.

Seevastu USA oli Lähis-Ida sõdades kangelase rollis. Pärast suurt ebaõnnestumist Vietnamis oli ameeriklaste jaoks võit Lahesõjas väga oluline. Nii George Bush kui ka tema poeg George W. Bush olid kangelased, hoolimata sellest, et tegelikult hiljem selgus, et noorema Bushi juhtimisel Iraagi vastu sõtta astumine oli viga. Õpikutes räägitakse USA-st kui maailmapolitseinikust ja kohtunikust. USA laiendas oma mõjuvõimu, sekkudes sõjaliselt demokraatia ja inimõiguste kaitseks konfliktidesse.

Juba Lahesõja ajal pöörati meedias palju tähelepanu terrorismi teemale, samas kui õpikutes käsitleti sel ajal seda teemat ainult põgusalt. Pärast 11. septembri terrorirünnakuid sai terrorismist igapäevane sõna ja 2005. aasta juulis nimetas ÜRO terrorismi kõige tõsisemaks ohuks rahvusvahelise rahu ja julgeoleku tagamisel. Kuigi Eestis otseselt terroriakte toimunud ei ole, osaleb ka Eesti terrorismivastases sõjas. Meediakajastusi lugedes tundus, et Eesti on muutunud üha Ameerika-meelsemaks ning januneb Ameerika Ühendriikide tunnustuse järgi. Seetõttu pole ka ime, et õppekavas on külma sõja järgsetest konfliktidest kõige rohkem

tähelepanu pööratud just Ameerika Ühendriikide jaoks kõige aktuaalsemale teemale- Lähis-Idale ja sellega kaasnevale sõjale terrorismiga.

2. LÄÄNE-BALKANI KONFLIKTID

„Jugoslaavia, see on kuus riiki, viis rahvast, neli keelt, kolm religiooni, kaks alfabeeti ja üks Tito,“ kirjeldati naljatledes Läänes Jugoslaaviat 1980ndatel aastatel.²⁰⁵ Kui täpselt olukord Jugoslaavias nendele numbritele vastas, on vaieldav, aga liitriigi keerulist olukorda näitas see küll.

Riigi lagunemine 1991. aastal, sellega kaasnev sõda ja mitu konflikti muutsid Lääne-Balkani riikide olukorda täielikult. Selleks, et riikidel õnnestuks kriisist välja tulla, käivitas Euroopa Liit mitmeid abiprogramme. Bosnias ja Hertsegoviinas, Kosovos ja Makedoonias kestavad siiani miljardeid dollareid maksvad rahvusvahelised stabiliseerimisoperatsioonid.²⁰⁶

Kuigi olukord endistes Jugoslaavia riikides on pealtnäha tänaseks stabiliseerunud, hõljuvad endiselt selle regiooni kohal sünged pilved. Jugoslaavia lagunemise teemade suhtes ollakse Lääne-Balkani riikides endiselt tundlikud: näiteks 2002. aastal, mil Milosevici inimsusevastaseid kuritegusid kohtus käsitlema hakati, otsustas Serbia Milosevici nime kooli ajalooõpikutest välja kärpida, kuna nende arvates oli see poliitika, mitte ajalugu ning tõi endaga klassiruumi kaasa palju vastuolusid ja konflikte.²⁰⁷

Üldiselt külma sõja järgsele olukorrale endistes sotsriikides palju tähelepanu õppekavas pööratud ei ole. Gümnaasiumi ajalooõpetuse ainekavas on märgitud üheks külma sõja järgse aja teemaks uued pingekoldded ning selle all on konkreetselt välja toodud märksõnana *Balkani kriis*. Samas Slobodan Milosevici nime mainitud ei ole.

2.1. Jugoslaavia lagunemine

2.1.1 Jugoslaavia lagunemise kajastamine õpikutes

²⁰⁵ Mikser, Sven. Revolutsiooni ja evolutsiooni kaks aastakümnet.

<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/revolutsiooni-ja-evolutsiooni-kaks-aastakummet/>

²⁰⁶ Finlan, Alastair. Jugoslaavia kokkuvarisemine 1991-1999. Koolibri 2008 lk 7

²⁰⁷ Postimees 24. jaanuar 2002 nr 18 (3385) lk 11

Mitmerahvuselistele ja jõuga loodud riikide puhul on siseprobleemid paratamatud.²⁰⁸ Seda tõendavad Balkanil 1990.aastatel arenenud traagilised sündmused. 1989. aastal tahtis mitu Jugoslaavia osariiki iseseisvaks saada. Liitriigi lagunemine muutus paratamatuks, kui selle tuumikuks olnud Serbias tuli võimule endine kommunistlik liider Slobodan Milošević, kes võimu säilitamiseks mängis marurahvuslikel tunnetel. Õpikutes oli välja toodud Miloševići eesmärk: natsionalistlikku poliitikat teostades rajada Suur-Serbia riik.²⁰⁹

Jugoslaavia sotsialistliku liitriigi lagunemine algas 1989.aastal, kui iseseisvus Sloveenia.²¹⁰ Ühes õpikus tuuakse välja põhjus, miks Sloveenial õnnestus esimesena iseseisvaks saada. See oli tingitud ühise piiri puudumisest Serbiaga.²¹¹ Tänu sellele on Sloveenia pärast iseseisvumist olnud edukas nii oma majanduse kui ka ühiskondliku elu ümberkorraldamisel.²¹² 2004. aastal ilmunud õpikus on mainitud on ka samal aastal toimunud oluline sündmus- Sloveenia liitumine Euroopa Liiduga.²¹³

Pärast Sloveenia iseseisvumist üritas iseseisvuda ka Horvaatia, kuid Jugoslaavia juhtkond üritas neid jõuga kinni hoida, kuna Horvaatias elas arvestatav hulk serbia vähemusi. Serbias võimul olnud natsionalistik Milošević kasutas soovis, kõik serblased elaksid ühes riigis ja see põhjustas sõjalise konflikti horvaatide ja serblaste vahel.²¹⁴ Andrei Fjodorovi õpikus avaldati arvamust, et kodusõjas olid süüdi kõik konflikti osapooled, kuid põhivastutus lasus siiski selgelt Serbia natsionalismil ja Suur-Serbia šovinismil.²¹⁵ Ühes õpikus räägitakse ka 1992. aastal väljakuulutatud Jugoslaavia Liitvabariigist, mis moodustati Serbiast ja Montenegrost ning mis toetas sõjaliselt Horvaatia ja Bosnia serblasi nende võitluses kohalike võimude vastu.²¹⁶ Kodusõja pooli ei eristanud mitte keel, sest kõik nad rääkisid serbohorvaadi keelt, vaid usk²¹⁷: serblased on õigeusklikud, horvaadid katoliiklased ja bosniaalased muhameedlased. 2003. aastal ilmunud õpikus räägiti Bosnia-hertsegoviina sõjast, kus omavahel võitlesid kolm etnilisest rühma: horvaadid, serblased ja Bosnia muhameedlased.²¹⁸

²⁰⁸ Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²⁰⁹ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 194, Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²¹⁰ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 215

²¹¹ Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²¹² Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 224

²¹³ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II. Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 120

²¹⁴ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 215

²¹⁵ Fjodorov, Andrei. XX sajandi ajalugu. Õpik gümnaasiumile. II osa: 1939-2000. AS BIT, 2002 lk 149

²¹⁶ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 225

²¹⁷ Fjodorov, Andrei. XX sajandi ajalugu. Õpik gümnaasiumile. II osa: 1939-2000. AS BIT, 2002 lk 150

²¹⁸ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 215

Räägitakse ka sellest, kuidas pärast Jugoslaavia lagunemist keeldusid Serbia kommunistid ja Serbia rahvuslased tunnustamast endiste liiduvabariikide piire riigipiirina ning püüdsid eraldada iseseisvunud vabariikide koosseisust serblaste *krajina'd* ja liita need Serbiaga. Krajina'd olid alad, kus elanikkonna enamiku moodustasid serblased.²¹⁹ Nendest piirkondadest küüditati mitteserblasi ning sageli neid ka tapeti, st korraldati nn etnilisi puhastusi. Serblased olid iseäranis agarad otsima serblastega asutatud piirkondades elavaid bosnialasi ja horvaate ning viima läbi etnilisi puhastusi.²²⁰ Kõige kurikuulsam näide pärineb Srebrenicast, kus juulis 1995. aastal tapeti 7000 bosnialast. Sõjas kaotas kokku elu umbes 38 000 tsiviilelanikku ja 60 000 sõdurit. Etnolistest puhastustest räägiti mitmes õpikus²²¹, samas ei kasutata õpikutes mõistet *genotsiid*.

Lääneriigid püüdsid Jugoslaavias toimuvasse esialgu mitte sekkuda, kuid tunnustasid siiski selle osade enesemääramisõigust.²²² Ühes õpikus räägitakse ÜRO ebaõnnestumistest 1990.aastatel.²²³ Üheks suurimaks neist peetigi äpardunud rahuvahendamise katset Jugoslaavias. Kuna lääneriigid toetasid horvaate ja moslemeid ning Venemaa toetas serblasi, siis kokkuvõttes ei suudetud riikide erinevate huvide tõttu kolme ja poole aasta jooksul ühtegi ÜRO rahuplaani ellu viia. NATO sekkumine 1995. aastal pani vägivallale piiri ja sundis sõdivaid rahvaid rahu sõlmima.²²⁴ Samas teistes õpikus on kirjas, et 1995. aastal suudeti sõjategevus Horvaatias peatada just ÜRO rahuvalvejõudude abil.²²⁵

Mõne kuu pärast sõlmiti kokkulepped sõjategevuse lõpetamise kohta Bosnias ja kinnitasid selle maajagamise horvaatide, serblaste ja moslemite kogukonna vahel.²²⁶ Selle riigi üldist juhtimist asus teostama 1996. aasta suvel valitud kolmeliikmeline presidentuur.²²⁷ Samal aastal pingestus olukord Jugoslaavia Liitvabariigis: algasid massilised meeleavaldused, mille ajendiks oli Milosevici soovimatus tunnistada opositsiooni võitu parlamendivalimistel.²²⁸ 1998. aastal haarasid rahutused Serbia edelaosas asuvat Kosovo provintsi, kus enamiku

²¹⁹ Fjodorov, Andrei . XX sajandi ajalugu. Õpik gümnaasiumile.II osa: 1939-2000. AS BIT, 2002 lk150

²²⁰ Brewer, Paul. Sõdade kroonika.Ülevaade sõjalisestest konfliktidest 1854. aastast kuni tänapäevani.Varrak 2007 lk 382

²²¹ Fjodorov, Andrei . XX sajandi ajalugu. Õpik gümnaasiumile.II osa: 1939-2000. AS BIT, 2002 lk149, Laar ,Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²²² Laar,Mart. Vahtre,Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²²³ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago.Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 234

²²⁴ Laar,Mart. Vahtre,Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153, Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago.Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 234

²²⁵ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 215

²²⁶ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago.Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 225

²²⁷ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 215

²²⁸ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9. klassile. Avita 2004 lk 121

elanikkonnast moodustavad albaanlased.²²⁹ Rahutuste mahasurumiseks kasutas Jugoslaavia valitsus taas jõudu. Nii tekkis Balkani poolsaarel uus pingekolle. Alles 2000. aastal toimunud Serbia presidendivalimistel kaotas Milošević võimu ning riigis alustati demokraatlikke ümberkorraldusi.²³⁰ 2004. aastal ilmunud õpikus mainiti ära, et Milosevic anti Haagi rahvusvahelise kohtu alla süüdistatuna inimsusevastastes kuritegudes²³¹, samas Laar ja Vahtre pole oma õpikus pidanud piisavalt oluliseks rääkida Milosevici kohtuprotsessist, mis tegelikult oli õpiku ilmumisaastal veel väga aktuaalne. Küll aga oli selles õpikus öeldud, et olukord Balkani poolsaarel on aga jätkuvalt pinev.²³²

2.1.2 Jugoslaavia lagunemise kajastamine meedias

Juuli alguses 1990. aastal ilmus artikkel, milles räägiti Jugoslaavia raskustest.²³³ Probleem seisnes sellest, et kuigi Sloveenia oli formaalselt föderatsiooni liige, käitus ta nagu oleks tegemist konföderatsiooniga. 2. juulil võeti vastu Sloveenia Vabariigiriiklik suveräniteet, kuid artiklis avaldati arvamust, et see siiski ei tähenda, et Sloveenia astub välja Jugoslaavia koosseisust, kuna see riik pole võimeline iseseisvalt hakkama saama vähemalt veel järgmised 6 aastat. Ühtlasi mainiti ka teist murelast - Kosovot. Kosovot peeti *autonoomseks kraiks*, kus elanike põhiosa moodustasid albaanlased.

Edasised uudised Jugoslaavia lagunemisest olid lühikesed ja sellele ei pööratud palju tähelepanu. Näiteks 1991. aasta veebruari alguses kirjutati, et Jugoslaavia kuue vabariigi juhid kohtusid eesmärgiga rääkida selgeks suhted föderaalarmee ja Horvaatia iseseisvust taotleva valitsuse vahel.²³⁴ Märtsis räägiti, kuidas Jugoslaavia valitsus käitus kremli eeskujul, saates tankid Belgradi tänavaile Serbia kommunistliku valitsuse vastu protesteerijate hirmutamiseks.²³⁵ Järgmine uudis rääkis meeleavaldused Belgradis, millest võttis osa ligikaudu 30 000 meeleavaldajat.²³⁶

²²⁹ Adamson, Andres Lähiajalugu XII klass, Tallinn Argo 2003 lk 215

²³⁰ Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²³¹ Väära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II. Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 121

²³² Laar, Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007 lk 153

²³³ Päevaleht 8.juuli 1990 nr 131 lk 3

²³⁴ Postimees 1.veebruar 1991 lk 6

²³⁵ Postimees 11. märts 1991 nr 57 (57) lk 6

²³⁶ Päevaleht 13. märts 1991 nr 60 lk 1

Esimene pikem artikkel Jugoslaavia kohta ilmus alles 12. märtsil, pealkirjaga „Nõukogude Liidu põikpäine väikevend on valiku ees“. ²³⁷ Sloveenia oli iseseisvuse juba välja kuulutanud ning ähvardas selle teoks teha, Horvaatias oli puhkenud kodusõda. Tundus, et *väikevend* peab Horvaatiast, võib-olla ka Kosovost ja Sloveeniast loobuma. Pärast seda lagunes Jugoslaavia presidendinõukogu ning Slobodan Milosevic teatas, et tema vabariik ei hakka enam alluma föderaalvõimudele. ²³⁸ Milosevic oli nõus vabariikidega Jugoslaavia tuleviku üle arutlema. ²³⁹ 21. märtsil ilmus Päevalehes artikkel pealkirjaga „Jugoslaavia impeerium kodusõja äärel.“ ²⁴⁰ Jugoslaavia president Borislav Jovic oli astunud tagasi ning Jugoslaavia impeeriumi sisemist sasipundart võrreldi Nõukogude Liiduga. Jugoslaavias üritati lämmatada Sloveenia ja Horvaatia iseseisvuspüüdeid ning Serbia alustas uut Kosovo-vastast kampaaniat. Kui Jugoslaavia lagunemise alguse kohta oli meedias üsna vähe informatsiooni, arvates, et sellest suurt konflikti ei teki, siis pärast Bosnia sõja algust kajastati Balkani konflikte juba rohkem. Eriti pöörati tähelepanu ÜRO ja NATO tegevusele.

Pärast 1994. aasta 3. jaanuari verist päeva Sarajevos valmistusid ÜRO esindajad „õhulifti“ suurendamiseks, et selle kaudu anda abi nälgivatele ja külmetavatele bosnialastele. ²⁴¹ ÜRO andmeid vajasid ligikaudu 3 miljonit bosnialast abi. Serbia üksused olid 1992. aasta veebruarist kuni 1994. aasta alguseni hõivanud juba 70 % Bosnia territooriumist ning sõda Jugoslaavia territooriumil oli nõudnud rohkem kui 200 000 elu. Samal ajal Euroopa Liit ei suutnud Jugoslaavia probleeme lahendada. Näiteks rahujõudude kindral soovitas lõpetada humanitaarabi saatmise Bosniasse, kuna selle kodusõja lõppu polnud näha. ²⁴² Prantsumaa arvas, et NATO peaks Bosnias kasutama jõudu. ²⁴³ Meedias räägiti ka korrupsioonist ÜRO rahukaitsevägedes, öeldes, et paljud Bosnias ja Horvaatias viibinud ÜRO rahukaitsevälased olid süüdi mustas äris, vargustes ja prostitutsiooni mahitamises. ²⁴⁴

5. veebruaril šokeeris maailma Sarajevos toimunud granaadiplahvatused rahvarohkel turul, milles sai surma 68 inimest ja vigastada ligi 200. ²⁴⁵ Bosnia moslemist president süüdistas rünnakus linna piiravaid serblasi ja pöördus maailma üldsuse poole palvega päästa moslemid aeglasest genotsiidist. See oli esimene kord, kui ajalehtedesse ilmusid teated võimalikust

²³⁷ Postimees 12. märts 1991 nr 58 (58) lk 6

²³⁸ Postimees 19. märts 1991 nr 65 (65) lk 6

²³⁹ Postimees 21. märts 1991 nr 67 (67) lk 6

²⁴⁰ Päevaleht 21. märts 1991 nr 67 lk 3

²⁴¹ Postimees, 5. jaanuar 1994, nr 4 (901) lk 8

²⁴² Postimees 25. jaanuar, nr 21 (918) lk 8

²⁴³ Postimees 28. jaanuar, nr 24 (921) lk 7

²⁴⁴ Postimees 1. veebruar 1994 nr 27 (924) lk 7

²⁴⁵ Postimees 7. veebruar 1994 nr 32 (929) lk 8

genotsiidist Jugoslaavias. Pärast seda teatati, et NATO sekkumine Bosnia sõtta saab üha reaalsemaks²⁴⁶ sellele järgnes uudis NATO esitatud ultimaatumist Bosnia serblastel, mille kohaselt pidid serblased 10 päeva jooksul viima oma raskerelvastuse Sarajevo lähedalt minema, vastasel korral viib NATO ellu oma ammuse ähvarduse ja alustab õhurünnakuid serblaste positsioonidele.²⁴⁷ Venemaa oli NATO ultimaatumi vastu ja nõudis, et Bosnia küsimuses toimuks arutelu ÜRO Julgeolekunõukogus.²⁴⁸ Meedias arutati ka selle üle, et miks alles nüüd otsustas NATO sõtta sekkuda.²⁴⁹ Ähvardusi tegi NATO ka varem, seega ei olnud kindlad, kas seekord tõesti NATO viib ähvardused täide. Peaaegu igas järgnevas lehes mainiti ultimaatumi tähtaja lähenemist, kuni lõpuks oli tähtaeg täis saanud. 1. märtsil ilmunud Postimehes oli Bosnia sõda esikaanel, kuna NATO tegi esimese ründeoperatsiooni 45 aasta jooksul, tulistades alla 2 lennukit Bosnia lennukeelualas.²⁵⁰

Samal ajal käisid ka rahukõnelused, mille keskmesse tõusis Horvaadi-moslemi liitriigi idee.²⁵¹ Ideest sai kiirelt tegelikkus, sest juba 18. märtsil andsid Bosnia ja Hertsegoviina ning Horvaatia presidendid allkirjad lepingule, millega loodi horvaadi-moslemi liitriik.²⁵² Bosnia Hertsegoviina president Izetbegovic ütles: Meie rahvad vajavad vaid kahte asja: rahu ja õiglust. Nad vajavad õiglast rahu“.

Järgnev uudis oli sellest, et Gorazde oli langemas serblaste saagiks, kuid ÜRO ei kavatsenud esialgu sekkuda serblaste ja moslemite lahingutesse.²⁵³ Hiljem tunnistas ÜRO oma jõetust ning kirjutati, et Bosnia serblased jätsid ÜRO häbisse.²⁵⁴ Pärast seda kavatses ÜRO väed Bosniast välja viia, arvates, et vaid võimsad riigid nagu USA saavad rahuleppe täitmist tagada.²⁵⁵ Seejärel ilmus uudis sellest, et Bosnia serblastel oli valida - kas sõda või rahu? Üle miljoni Bosnia serblase pidi langetama otsuse rahvusvahelise kontaktrühma poolt väljatöötatud Bosnia rahuplaani küsimuses.²⁵⁶ Bosnia serblased lükkasid rahuplaani tagasi.²⁵⁷

Päevaleht kirjutas, et ÜRO poliitika Bosnias on läbi kukkunud ning see võib omakorda julgustada serblasi haarama suuremat territooriumi. Bosnia president ütles: „Ka meie lähme

²⁴⁶ Postimees 8. veebruar 1994 nr33 (930) lk 6

²⁴⁷ Postimees 10. veebruar 1994 nr 35 (932) lk 9

²⁴⁸ Postimees 11. veebruar 1994 nr 36 (933) lk 8

²⁴⁹ Postimees 12. veebruar 1994 nr 37 (934) lk 6

²⁵⁰ Postimees 1. märts 1994 nr 51 (948) lk 1, 6

²⁵¹ Postimees 26 veebruar 1994 nr 48(945) lk 1

²⁵² Postimees 19. märts 1994 nr 66 (963) lk 1, 6

²⁵³ Postimees 6. aprill 1994 nr 79 (976) lk 6

²⁵⁴ Postimees 19. aprill 1994 nr 90 (987) lk 1,8

²⁵⁵ Postimees 27. juuli 1994 nr 170 (1067) lk 7

²⁵⁶ Postimees 27. august 1994 nr 197 (1094) lk 5

²⁵⁷ Postimees 30. august 1994 nr 199 (1096) lk 8

välja sõnadega: kas kõik või mitte midagi. Kogemused näitavad, et peame olema tugevad, kuna maailm tunnustab ainult jõudu.”²⁵⁸

Pärast sõda esitas ÜRO sõjakuritegude tribunal Haagis Jugoslaavia presidendile Slobodan Milosevicile ja veel neljale tema lähikondlasele süüdistuse inimsuse vastastes sõjakuritegudes, andes ühtlasi välja vahistamisorderi.²⁵⁹ See oli ühtlasi esimene kord rahvusvahelise kohtu ajaloos, kui esitati süüdistus ametisoleva riigipea vastu.

2002. aastal hakkas Haagi tribunal Slobodan Milosevici patte uurima.²⁶⁰ Milosevic astus esimest korda Haagis ÜRO rahvusvahelise endise Jugoslaavia sõjakurjategude tribunali ette 12. veebruar 2002. Sellega algas kohtuprotsess Milosevici üle, keda süüdistati inimsusevastastest kuritegudes Kosovos 1999. ja Horvaatias 1991. aastal ning genotsiidis Bosnias aastatel 1992-1995. Süüdistuse kohaselt vastutas 60. aastane Milosevic tsiviilelanike tapmise, piinamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest Serbia sõdurite poolt. Kokku süüdistati teda 66 kuriteos.²⁶¹ Maailm ootas huviga, kuidas Milosevic kavatses õigustada sadu tuhandeid hukkunuid ja miljonite inimeste kodust minema ajamist.

Milosevic proovis ennast õigustada, asudes kohtus läänit süüdistama.²⁶² Ta alustas oma esinemist kohtus NATO rünnakuga, süüdistades allianssi Kosovo kohta valetamises ja tsiviilelanike ründamises. Slobodan Milosevic kinnitas oma kaitsekõne teisel päeval ÜRO Haagi sõjatribunali ees, et serblased ei sooritanud sõjaroimasid, mille kavandamises teda süüdistatakse.²⁶³ “Me tõesti aitasime serblasi (Bosnias ja Horvaatias), loomulikult me tegime seda! Me oleksime olnud maailma suurimad pätid, kui me poleks aidanud, kui nende elu oli ohus,” ütles Milosevic. Milosevic plaanis üheks tunnistajaks kutsuda Bill Clintonit.²⁶⁴ Üldiselt kajastati Milosevici kohtuprotsessi üsna palju. Lugu sai ootamatu lõpu, kui Milosevic suri 2006. aastal Haagi sõjatribunali kinnipidamiskeskuses mõned päevad enne kohtuprotsessi lõppu.²⁶⁵

2.1.3. Kokkuvõte

Kommunistliku maailma kokkuvarisemine tõi kaasa ka etnilisi konflikte, millest kõige

²⁵⁸ Päevaleht 20. aprill 1994 nr 89 lk 4

²⁵⁹ Postimees 28. mai 1995 <http://www.postimees.ee/leht/99/05/28/valised.htm>

²⁶⁰ Postimees 12. veebruar 2002 nr 35 (3402) lk 8

²⁶¹ Postimees 15. veebruar 2002 nr 38 (3405) lk 9

²⁶² Postimees 15. veebruar 2002 nr 38 (3405) lk 9

²⁶³ Postimees 1. september 2004 <http://uudisvoog.postimees.ee/010904/esileht/valisuudised/143336.php>

²⁶⁴ Postimees 16. veebruar 2002 nr 39 (3406) lk 9

²⁶⁵ Postimees 11. märts 2006 <http://www.postimees.ee/180306/esileht/194653.php>

tähelepanuväärsemad olid sõjad Jugoslaavias. Kuigi 1990. aastatel kajastati välisilma uudiseid üleüldiselt ajalehtedes vähem kui tänapäeval, võib öelda, et Jugoslaavia lagunemine sai alguses eriti vähe tähelepanu. Ajal, mil Eesti oli veel nõukogude liidu osa, kutsuti lehtedes Jugoslaaviat oma „väikevennaks“ ning kajastati Sloveenia iseseisvumist pigem probleemina. Jäi mulje, et pärast Eesti taasiseseisvumist kajastati Balkani konflikte eriti neutraalselt, kuna ei julgetud poolt valida.

Slobodan Milosevicist, kes oli nende konfliktide taga ja kelle üle hakati hiljem kohtu mõistma, ei tehtud kaasaja meedias vaenlast nii nagu näiteks Husseinist. Kuigi paljud ajaloolised arvavad, et Milosevicil oli Balkani konfliktides keskne roll, püüdis rahvusvaheline üldsus 1990. aastatel temaga koostööd teha. Teda ei käsitletud kui genotsiidi toimepanijat. Ka kõigis õpikutes polnud mainitud, et ta Bosnia genotsiidi ja teiste kuritegude eest kohtusse anti ning tema nime oli mainitud ainult Jugoslaavia lagunemise alguse juures. Alles kohtuprotsessi käivitudes 2002. aastal hakati rohkem rääkima Milosevici seotusest tapatöödega ja ning võib öelda, et alles siis sai Milosevicist kurjategija ja n-ö vaenlane. Kuigi meedias pälvis Slobodan Milosevici kohtuasi palju tähelepanu, pole õpikutes sellest räägitud. Leian, et gümnaasiumis peaks õpilastele rääkima inimsusevastaste kuritegude läbiviijatest ja kohtumõistmisest nende üle. Kindlasti oleks huvitav võrrelda Hussein ja Slobodan Milosevici kohtuprotsesse ning arutada selle üle, miks üks protsess kestis alla aasta ja teine üle viie aasta.

Kui õpikutes räägiti etnilistest puhastustest ja massimõrvadest, siis meedias kasutati ka sõna *genotsiid*. Näiteks süüdistati Milosevici Bosnia genotsiidist. Ühtlasi pole õpikutes eraldi räägitud Bosnia sõja õudustest, ajakirjandus seevastu kajastas seda teemat üsna palju.

Meedias arutleti ka ÜRO ja NATO tegevuse läbikukkumise üle. Sellele pöörati tähelepanu ka mõnes õpikus. Jäi mulje, et kuna sel ajal Eesti ise veel NATO-sse ei kuulnud ja väga ameerika-meelsed ka ei oldud, siis julgeti rohkem NATO tegevust kritiseerida. Samas arvan, et kui Eesti oleks juba sel ajal NATO-sse kuulunud, oleks Balkani konfliktid Eesti meedias rohkem tähelepanu saanud.

Üldiselt Jugoslaavia lagunemise teemat väga põhjalikult õpikutes ei kajastatud. Kui gümnaasiumi lähiajaloo õpikus, mis ilmus 2000. aastal, ei olnud üldse Jugoslaavia lagunemisest räägitud, siis 2003. aastal ilmus sama õpiku uuem trükk ning seal oli ka see teema ühe pildi all lisalugemisena sees. Samas põhikooli õpikus oli teemat põhjalikult käsitletud nii 1999. kui ka 2004. aastal ilmunud õpikus. 2007. aastal ilmunud õpikus käsitleti Balkani tragöödiat ka gümnaasiumile mõeldud õpikus eraldi alapeatükina. Üheski

ühiskonnaõpetuse õpikus Jugoslaavia teemat ei mainitud. Nii võib kokkuvõtvalt öelda, et umbes lehekülje jagu on Balkani konfliktidele ajalooõpikutes ruumi jäetud ning võib oletada, et ka järgmistes õpikutes jäetakse see teema samal kujul sisse.

3. AAFRIKA KONFLIKTID

Aafrika on jätkuvalt maailma vaeseim kontinent, kus on säilinud mitmed kriisikolled. Ühe kuuma pingekoldena on säilinud Põhja-Aafrika, kus 2011. aastal sai alguse konflikt, mida tuntakse Araabia kevade nime all. Sagedased hõimukonfliktid, kodusõjad ja riigipöörded segavad majanduse arengut. Sellele lisaks on Aafrikas probleeme korruptsiooni ja kõikvõimaliku muu kuritegevusega ning levib ka terrorism. Seetõttu ekspordib Lääs tänase päevani Aafrikasse arenguabi, mille kohta Iisraeli president Shimon Peres ütles ühel konverentsil tabavalt: „Arenguabi - see tähendab, et võetakse rikaste maade vaestelt ja antakse vaeste maade rikastele.”²⁶⁶

Aafrika rahvad süüdistavad kehvajärjel olemises kolonialismi. Üheks kolonialismi tagajärjeks on Aafrika riikide ebaloogilised piirid, mis liidavad kokku rahvaid, kes pole omavahel kunagi klappinud ja killustavad ajaloolisi territooriume. See omakorda põhjustab tänase päevani Aafrika riikide vahel konflikte.

Nii Eesti kui ka ülemaailmses meedias on Aafrika konfliktid väga vähe tähelepanu saanud. Ajakiri „Time“ valis 2007. aastal aasta vähim kajastatud uudiseks Somaalia kodusõja.²⁶⁷ Näiteks 2007. aastal pidi kodust põgenema rohkem kui miljon somaallast, kuid enamik lääneriikide elanikest ei tea siiani sellest midagi. Ka Rwanda genotsiid, mida võib julgelt võrrelda holokaustiga, ei ole saanud piisavalt palju tähelepanu.

Põhikooli ja gümnaasiumi ajaloo- ning ühiskonnaõpetuse ainekavas on väga vähe tähelepanu pööratud külma sõja järgsele olukorrale Aafrikas. Vaid ajaloo alalt leiab märksõna *koloniaalsüsteemide kokkuvarisemine*, kuid täpsustavad märksõnu, konflikte või isikuid kirjas ei ole.

3.1. Rwanda konflikt

3.1.1. Rwanda konflikt õpikutes

Oluline Aafrika kriisikolle, millest õpikutes on räägitud, on Kesk-Aafrika piirkond, täpsemalt Rwanda, mis on riik Aafrika keskosas, lõuna pool ekvaatorit. Riigis, mille pindala on 26 336 ruutkilomeetrit elab hetkel ligikaudu 8,8 miljonit inimest, seega on Rwanda üks kõrgeima

²⁶⁶ <http://www.diplomaatia.ee/artikkel/aafrika-kirevus-uhtsuses/>

²⁶⁷ <http://blog.postimees.ee/211207/esileht/valisuudised/302495.php>

rahvastikutihedusega riike maailmas.²⁶⁸ Rwanda elanikkond on jagatud hutudeks ja tutsideks ning neil on ühine keel. Tutsideks nimetati sõjakaid karjakasvatajaid, kes rändasid Rwandas 14. sajandil ja hutud, kes moodustasid 85 % Rwanda elanikkonnast, olid põhiliselt põlluharijaid.²⁶⁹ Karjakasvatajad peeti põlluharijatest olulisemaks, seetõttu valitsesid tutsid läbi ajaloo hutude üle, olles ise vähemuses. See on läbi aegade tekitanud palju konflikte ning see on ka peamiseks põhjuseks, miks Rwanda on majanduslikult mahajäänud maa.

Seal toimus 1994.a. ohvriterohke sõda kahe rahva, hutude ja tutside vahel.²⁷⁰ Sellest kasvas välja genotsiid, mis oli poliitiline fenomen, mille käigus hutud haarasid enda kätte võimu. Rwanda raadio ja RTLM õhutasid hutusid, et need tutsid tapaksid ja ühtlasi paljastasid tutside peidupaiku.²⁷¹ Rwandas tapeti 1994. aastal aprillist juuli keskpaigani 507 000- 937 000 tutsit.²⁷² Rwanda genotsiidi on võrreldud holokaustiga, tihtipeale peetakse selle genotsiidi tagajärgi palju rängemateks, kuna selles oli inimeste tapmise kiirus ja osavõtjate arv palju suurem.²⁷³ Tutsid haarasid riigis võimu ning hakkasid hutusid maalt välja ajama. Sellesse sõtta olid haaratud mitmed riigid (Rwanda, Burundi, Uganda, Kongo DV jmt).²⁷⁴ Vastastikku korraldatud veresaunade ohvreid loetakse miljonites.²⁷⁵ Ainuüksi Rwandas sai massimõrvade tagajärjel surma üle 1 miljoni inimese.²⁷⁶

Ühes õpikus on pilt Rwanda põgenikest ning juurde on kirjutatud, et hutude ja tutside vahel puhkenud konflikti käigus põgenes naaberriiki Kongosse üle miljoni rwandalase.²⁷⁷

Sõja põhjustest õpikutes ei ole räägitud. Põhjused on aga olulised, et seda konflikti mõista. Üheks hutude ja tutside vaheliste konfliktide põhjustajaks oli kolonisatsioon ja eelkõige Belgia ülemvõim Rwandas.²⁷⁸ Rwanda sattus Belgia ülemvõimu alla pärast I maailmasõda. Kolonistide tegevus tugines põhimõttele „jaga ja valitse“ ning järgnevad mitu aastakümnet

²⁶⁸ Palmowski, Jan. A dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day. Third edition. Oxford University press. 2008 lk 591

²⁶⁹ Moghalu, Kingsley Chiedu. Rwanda's genocide. The politics of global justice. USA 2005. Lk 9

²⁷⁰ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 122. Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 227

²⁷¹ Lk 435 Oxford

²⁷² Curry, James. Violence, political culture & Development in Africa. Edited by Preben Kaarsholm. Oxford, 2006. Lk 67

²⁷³ Curry, James. Violence, political culture & Development in Africa. Edited by Preben Kaarsholm. Oxford, 2006 lk 71

²⁷⁴ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 76

²⁷⁵ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 76

²⁷⁶ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 227

²⁷⁷ Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 77

²⁷⁸ Moghalu, Kingsley Chiedu. Rwanda's genocide. The politics of global justice. USA 2005 lk 10,11

toetas Belgia tutsisid, tekitades Rwanda elanike seas kihistumise. Rwandalaste ebavõrdne kohtlemine tipnes sellega, et Rwanda elanikele jagati isikut tõendavad dokumendid, millel oli eristatud, kas tegemist on hutu või tutsiga.²⁷⁹ Kui Rwanda vabanes 1962. aastal Belgia ülemvõimu alt, algas hutude ja tutside vahel verine võitlus. Lisaks kolonistide tegevusele mängis konfliktide puhul olulist rolli ka kohalike sõjaväestatud rühmituste võimujanu.

Kodusõja puhkemise ajendiks oli Rwanda hutust presidendi Habyarimana, hukkumine lennuõnnetuses 6. aprillil 1994. aastal. Hutud arvasid, et tegemist oli presidendi tahtliku tapmisega ja seetõttu hakkasid nad kättemaksuks tutsisid tapma. Mõne nädalaga hävitati rohkem kui 500 000 inimest, enamus tapeti hutu armee poolt.²⁸⁰ Kui tutsid said 4. juulil 1994. aastal taas Rwandas võimu enda kätte, üritas üle 3 miljoni hutu põgeneda naaberriikidesse hirmus, et muidu hukatakse nad mõrvade eest, mis nad korda olid saatnud.²⁸¹ Nii mõjutas konflikt ka naabermaid ja eriti Sairi, kuhu põgenes peaaegu 2 miljonit hutut ning kellel tekkis omakorda konflikt tutside rahvaga Sairi idaosas.²⁸²

Kodusõja tagajärjena toimus Rwandas genotsiid, millest suurem oli võib-olla ainult juutide hävitamine II maailmasõja ajal. Genotsiidis ellujäänutest pooled on naised, ligikaudu pool miljonit neist vägistati ja 70 % neist on HIV/ AIDS. Ligikaudu 400 000 last jäi orvuks, neist 260 000 on HIV/AIDS.²⁸³ Õpikutes räägiti Rwandast kui ohvriterohkest sõjast kahe rahva vahel, seda nimetati ka kodusõjaks, kuid selle konflikti puhul ei kasutatud õpikutes mõistet „genotsiid“. ²⁸⁴

1994. aasta novembris asutas ÜRO Julgeolekunõukogu erikomisjoni (ICTR), et uurida genotsiidi ajal toimepandud kuritegusid.²⁸⁵ 1996. aastal hakati mõistma kohut genotsiidis süüdi olevate inimeste üle. Selleks jagati kuritöö toimepannud inimesed nelja kategooriasse.²⁸⁶ Esimesse kategooriasse kuulusid genotsiidi korraldajad, juhid ja organiseerijad. Neile määrati üldjuhul surmanuhtlus. Teise kategooriasse kuulusid inimesed, kes tahtlikult tapsid või aitasid tappa teisi inimesi, kolmandasse need, kes tahtmatult tapsid kellegi ja neljandasse

²⁷⁹ Moghalu, Kingsley Chiedu. Rwanda's genocide. The politics of global justice. USA 2005 lk 10,11

²⁸⁰ Palmowski, Jan. A dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day. Third edition. Oxford University press. 2008 lk 591

²⁸¹ Palmowski, Jan. A dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day. Third edition. Oxford University press. 2008 lk 591

²⁸² Teeple, John B. Maailma ajalugu. Tallinn. Varrak. 2004 lk 450

²⁸³ Oxford lk 436

²⁸⁴ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 122. Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile. Avita 1999 lk 227

²⁸⁵ Palmowski, Jan. A dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day. Third edition. Oxford University press lk 436

²⁸⁶ Samas, lk 436

kategooriasse paigutati inimesed, kelle kuriteoks oli territooriumite rüüstamine ja vandalism. 2003. aastaks oli mõistetud kohut ligikaudu 130 000 genotsiidis osalenu üle, neist ligikaudu 500 mõisteti surma ja 24 oli juba hukatud.²⁸⁷ Samal aastal võeti vastu uus põhiseadus, mis kuulutab kõigi etniliste rühmade võrdsust ning seadustab, et president ja parlamendi esimees ei tohi olla ühest erakonnast.²⁸⁸

3.1.2. Rwanda konflikti kajastamine meedias

Ajal, mil Rwandas toimus üks suurim genotsiid maailma ajaloos, pöörduti nii Postimehes kui ka Päevalehes rohkem tähelepanu hoopis Lõuna- Aafrika Vabariigi sündmustele.²⁸⁹ Esimesena kajastas Rwanda sündmusi Postimees²⁹⁰, kirjutades atentaadist, mille käigus said surma Ruanda ja Burundi president. Koheselt räägiti ka vaenutegevusest hutu ja tutsi rahvusgrupi vahel, mis on Rwandas ja Burundis pikemat aega hõõgunud ning lisati, et presidentide surm kütab kirgi üles mõlemas riigis. 8. aprill otsustas ÜRO pikendada neljaks kuuks Ruandas asuva 2500 rahuõduri mandaati ja kutsus kiiremas korras moodustama laiapõhjalist üleminekuvalitsust.²⁹¹

Järgnevad uudised Rwanda kohta puudutavad peamiselt ainult Rwandas viibivate välismaalaste olukorda.²⁹² Juba 11. aprillil ilmunud Postimehes on Rwanda kodusõjast saanud esikaanelugu, pealkirjaga „Välismaalased põgenevad kodusõjast haaratud Ruandast“, milles kajastatakse, kuidas umbes 300 ameeriklast ja Euroopa põgenikku jõudsid Ruandast põgeneda ning isegi ÜRO töötajad lahkuvad riigist.²⁹³ Isegi mais ilmunud artiklis illustreeris pilt evakueeruvatest välismaalastest, kuigi selleks ajaks oli teada, et tegemist on tõeliste tapatalgutega.²⁹⁴ Kohapeale jäeti aprillis üksnes 2500 ÜRO rahuvalvesõdurit, kelle ülesandeks oli Ruandas rahu tagada.²⁹⁵ Konflikti koleduste näitamiseks on räägitud ka Punase risti

²⁸⁷ Samas, lk 436

²⁸⁸ Eesti entsüklopeedia. Maailma Maad 15. lk 501

²⁸⁹ Postimees 9. aprill 1994 nr 82 (979) lk 6, Päevaleht 26.aprill 1994 nr94 lk 5, Päevaleht 27. aprill 1994 nr 95 lk 5, Päevaleht 28. aprill 1994 nr 96 lk 4, Päevaleht 29. aprill 1994 nr 97 lk 5.Päevaleht 3. mai 1994 nr 99 lk 5

²⁹⁰ Postimees 8. aprill 1994 nr 81 (978) lk 8

²⁹¹ Postimees 8. aprill 1994 nr 81 (978) lk 8

²⁹²Postimees 11. aprill 1994 nr 83 (980) lk 1, Postimees 16.aprill 1994 nr 88 (985) lk 6

²⁹³ Postimees 11. aprill 1994 nr 83 (980) lk 1, 8

²⁹⁴ Postimees 18. mai 1994 nr 114 (1011) lk 1, 5

²⁹⁵ Postimees 11. aprill 1994 nr 83 (980) lk 1, 8

pöördumist elanikkonna poole mitte vedada veoautode kaupa laipu niigi ülekoormatud surnukuuri, vaid matta need epideemiade ennetamiseks koheselt maha.²⁹⁶

Ajaleht Postimees kajastas Rwanda sündmusi igapäevaselt lühikeste uudistena edasi, rääkides lahingute kestvusest²⁹⁷ ja ÜRO rahu saavutamise katsete nurjumisest²⁹⁸. 15. aprillil ilmunud Postimehes jõudis Ruanda taaskord esikaanele, kui kajastati uudist pealkirjaga „Ruanda verepulgad kestavad“²⁹⁹. Seekord keskendus artikli autor Andrei Hvostov Ruanda konflikti põhjuste selgitamisele, tuues välja karjakasvatajate ja põlluharijate erinevused ja lisades tabavalt, et *Ruanda veresauna võib hea tahtmise korral teha valgete kolonisaatorite omaaegse võimu järelkajaks*.³⁰⁰ Ühtlasi pööratakse tähelepanu sellele, et lääneriikide tegevus Rwandas piirdub sellega, et tuuakse valged inimesed, sh sõdurid, riigist välja.

Päevalehest leiab esimese uudise Rwanda konflikti kohta peaaegu pool kuud hiljem, kui ilmus pisike uudis selle kohta, et Rwandas määratakse matšetaadega relvastatud noortejõugud ja ühest kirikust otsis varjupaika ligikaudu 1000 meest, naist ja last.³⁰¹ See uudis käsitleb Ruanda konflikti noorte määramisena, seega jääb reaalses elus toimuvast üsna kaugeks. Sellele järgnes lühike teade ebaõnnestunud rahukõneluste teemal³⁰², kusjuures varasemalt rahukõnelustest kirjutatud ei ole. Esimene suurem uudis Rwanda kohta pealkirjaga „Ruanda-tänapäeva suurimad tapatalgud“ ilmus Päevalehes alles 6. mail.³⁰³ Selles räägiti, et kokkupõrked hutude ja tutside vahel algasid pärast seda, kui Ruanda president hukkus lennuõnnetuses. Tundub, et pärast seda muutus ka Päevalehe jaoks Rwanda kodusõja teema olulisemaks ja järgmises artiklis räägitakse lähemalt ka Rwanda ajaloost ja aastakümnete pikkusest hõimuaenust.³⁰⁴ Võitluse alguseks peetakse 1962. aastat, mil Rwanda vabanes Belgia ülemvõimu alt. Aastakümnetepikkuse vaenu põhjuseks peeti nii kolonistide tegevust põhimõttel „jaga ja valitse“ kui ka kohalike sõjaväestatud rühmituste võimujanu.³⁰⁵

Genotsiidi mõistet seoses Rwandaga kasutab esimesena Päevaleht, kirjutades mais ilmunud artiklis, et Suurbritannia humanitaarorganisatsiooni Oxfam andmeil on Rwanda konflikti puhul tegemist *maailma kõige hirmsama genotsiidijuhtumiga pärast 1970-aastat*.

²⁹⁶ Postimees 11. aprill 1994 nr 83 (980) lk 1, 8

²⁹⁷ Postimees 12. aprill 1994 nr.84 (981) lk 7

²⁹⁸ Postimees 13. aprill 1994 nr. 85 (982) lk 7

²⁹⁹ Postimees 15. aprill 1994 nr 87 (984) lk 9

³⁰⁰ Postimees 15. aprill 1994 nr 87 (984) lk 9

³⁰¹ Päevaleht 18.aprill 1994 nr 87 lk 4

³⁰² Päevaleht 25. aprill 1994 nr93 lk 4

³⁰³ Päevaleht 6. mai 1994 nr102 lk 5

³⁰⁴ Päevaleht 14. mai 1994 nr 109 lk 8

³⁰⁵ Päevaleht 14. mai 1994 nr 109 lk 8

Postimehest leiab genotsiidi mõiste alles juulis ilmunud artiklist, kus öeldakse, et ÜRO Julgeolekunõukogu otsustas 1. juulil luua komisjoni genotsiidinähtude uurimiseks Ruandas. See oli ühtlasi esimene kord, kui ÜRO kasutas seoses Ruandaga sõna *genotsiid*.³⁰⁶

Ühes artiklile on lisatud ka karikatuur Rwanda sõjakoledustest ja möödakihutavast ajakirjanikust ning pildi all seisab: „OK, OK- kuid enne peame tegelema siiski Clintoni intiimeluga!“³⁰⁷ See väljendab hästi, kuidas meedia Rwanda kriisi esialgu suhtus. See on ka ainus kord, kui meedias pööratakse tähelepanu sellele, kui vähe algselt Rwanda konfliktist räägiti.

Ohvrite arvuks peeti aprilli alguses ligikaudu 10 000 inimest.³⁰⁸ Seejärel hakati arvama, et ainuüksi pealinnas tapeti ligikaudu 10 000 inimest.³⁰⁹ Ühes artiklis on välja toodud, et näiteks 13.aprillil tapsid Ruanda valitsusväed ligikaudu 1200 inimest maakirikus, sh paljud ohvid olid lapsed. Ka kuu aega hiljem on uudis sellest, kuidas Ruandas tapeti 88 kooliõpilast.³¹⁰ Aprilli keskel hinnati hukkunute arvuks juba 20 000 ja põgenike arvuks 300 000.³¹¹ Kuu lõpuks oli hukkunud üle 100 000 inimese ja põgenikke ligikaudu 2 miljonit.³¹² Samas ÜRO põgenike ülemkomissari info kohaselt oli aprilli lõpuks ainult 137 000 inimest Ruandast põgenenud.³¹³ Mai alguses on arvud rwandalaste kohta, kes olid kodusõjas hukkunud, erinevad. Osad väidavad, et hukkunuid oli ligikaudu 100 000, samas ÜRO esitas hukkunute arvuks 200 000 ja Suurbritannia humanitaarabiorganisatsiooni Oxfam umbes pool miljonit.³¹⁴ Juunis räägitakse enam kui 200 000-st hukkunust.³¹⁵ Juulis pööratakse tähelepanu ka massilisele põgenemisele, seda nimetatakse lausa üheks ajaloo suurimaks põgenikelaineks³¹⁶ ning ÜRO vaatlejate hinnangul ületas piiri keskmiselt 200 põgenikku minutis, mis teeb 12000 inimest tunnis.

Ruandasse abi saatmisest hakatakse meedias rääkima alles mai keskel. ÜRO otsustas saata Ruandasse rahukaitseväge 5500 mehega, et tagada põgenike ja ÜRO personali julgeolek³¹⁷. Tingimus aga oli, et kui 5500 meest paari nädalaga kokku ei saada, läheb see otsus uuesti

³⁰⁶ Postimees 4. juuli 1994 nr 150 (1047) lk 8

³⁰⁷ Päevaleht 14. mai 1994 nr 109 lk 8

³⁰⁸ Postimees 11. aprill 1994 nr 83 (980) lk 1, 8

³⁰⁹ Postimees 12. aprill 1994 nr.84 (981) lk 7

³¹⁰ Postimees 14. mai 1994 nr111(1008) lk 6

³¹¹ Postimees 15. aprill 1994 nr 87 (984) lk 9, Postimees 16. aprill 1994 nr 88 (985) lk 6

³¹² Postimees 25. aprill 1994 nr 95 (992) lk 8, Päevaleht 25. aprill 1994 nr93 lk 4

³¹³ Postimees 28. aprill 1994 nr 98 (995) lk 7

³¹⁴ Päevaleht 6. mai 1994 nr102 lk 5, Postimees 4. mai 1994 nr 102 (999) lk 7

³¹⁵ Postimees 9. juuni 1994 nr 132(1029) lk 6, Päevaleht 31.mai 1994 nr123 lk 4

³¹⁶ Postimees 16. juuli 1994 nr 161 (1085) lk 6

³¹⁷ Postimees 18. mai 1994 nr 114 (1011) lk 1, 5

arutlusele. Ühtlasi ei tohi rahukaitseväelased lahingusse sekkuda ning relva võis kasutada ainult enesekaitseks. Plaan oli algul saata kohapeale vaatleja ja alles seejärel 5500-st mehest koosnev rahukaitsevägi. Ruanda mässulised hoiatasid seepeale ÜRO-d sõtta sekkumast³¹⁸, öeldes, et astudes kahe sõitleva poole vahele, vaadatakse rahuvägedele kui vaenlasele ning tegutsetakse vastavalt.³¹⁹ Sellest hoolimata otsustas ÜRO Rwandas saata rahuvalveväed, kelle ülesandeks oli tsiviilelanike kaitsmine aga mitte sõja lõpetamine.³²⁰ Koostööd plaaniti teha ka Aafrika riikidega. Kaheksa Aafrika riiki olid valmis saatma sõdureid Rwanda pealinna, aga ei olnud võimelised andma missioonile rahalist ja logistika-alast toetust.³²¹

Algasid massiivsed abioperatsioonid Ruanda põgenike aitamiseks. Põgenikelaagris suri koolerasse ja teistesse haigustesse paari päevaga 1 inimene minutis.³²² 24. juulil kuulutas president Clinton välja USA abilennud, millega transporditakse 1,2 miljoni inimesega põgenikelaagrisse veepuhastusseade ja toidupakke. Paavst Johannes Paulus II kutsus Roomas üles solidaarsusele Ruanda põgenikega, öeldes, et nende kannatused on *väljakutse meie siidametunnistusele*. Samas rõhutas ka rwandalaste enda osa kriisi lahendamisel. Euroopa Liidu komisjon teatas, et eraldavad Ruanda abistamiseks veel 100 miljonit dollarit ja ka USA abistab rohkem kui 100 miljoni dollariga. Järgmisel päeval ilmunud Postimehest leiab samuti artikli Ruanda hädaliste abistamisest.³²³ Clintoni otsustust luua *ööpäevaringne õhusild* Ruandas kajastas ka Päevaleht.³²⁴ Uudist illustreerib pilt rwandalase surnukehast, mille ümber seisavad valged inimesed ja pildi juures on allkiri: „Maailma riigid on passiivsest pealtvaatamiselt asunud aktiivsesse tegevusse Ruanda põgenike päästmiseks.“ Ühes lehes oli pilt rwandalase matmisest³²⁵ ja mõlemast lehest võis leida uudise sellest, kuidas Ruanda põgenike seas määratseb koolera, mis on nõudnud juba 800 inimest.³²⁶ Puhta vee puuduse tõttu kutsuti maailma üldsust üles midagi ette võtma. Ühes uudises palutakse Ruanda kooleraohvritele krematsiooniseadeid, kuna enam ei jõuta hukkunuid matta.³²⁷ Augusti alguses räägitakse järgmisest ruanda põgenikke ähvardavast epideemiast- düsenteeriast.³²⁸

³¹⁸ Päevaleht 19. mai 1994 nr113 lk 4

³¹⁹ Päevaleht 19. mai 1994 nr113 lk 4

³²⁰ Postimees 10. juuni 1994 nr 133 (1030) lk 6

³²¹ Postimees 24. mai 1994 nr 118 (1015) lk 6

³²² Postimees 27. juuli 1994 nr170 (1067) lk 7

³²³ Postimees 28. juuli 1994 nr 171 (1068) lk 8

³²⁴ Päevaleht 25. juuli 1994 nr 168 lk 5

³²⁵ Postimees 22. juuli 1994 nr 166 (1063) lk 6

³²⁶ Postimees 22. juuli 1994 nr 166 (1063) lk 6, Päevaleht 22. juuli 1994 nr 166 lk 5

³²⁷ Päevaleht 18. juuli 1994 nr 171 lk 4

³²⁸ Päevaleht 2. august 1994 nr 175 lk 4

Kirjeldatakse, kuidas kõigis põgenikelaagris oli kokku umbes 1000 käimlat, aga tegelikult oleks käimlaid vaja vähemalt 60 000.

18. juunist alates hakati meedias rääkima prantslaste soovist sekkuda Rwanda kodusõtta.³²⁹ Prantslased otsustasid saata Lõuna- Ruandasse abijõude, kinnitades, et nende missioon on erapooletu ja humanitaarse iseloomuga.³³⁰ 2500-st planeeritud Prantsusmaa sõdurist osales tegelikult missioonis 1500 sõdurit.³³¹ Prantslaste humanitaarabimissiooni nimetati *Türkiisiks* ja see kestis Ruandas 2 kuud.³³² Pärast seda, kui avalikustati prantslaste otsus Ruanda konflikti sekkuda, lubas tutsidest koosnev mässuline Ruanda Patriootlik Rinne (RPF) hakata Prantsuse vägede vastu sõdima niipea, kui need peaksid üle astuma erapooletuse reeglitest.³³³ Ruanda valitsus tahtis omakorda, et Prantsusmaa tungiks mässuliste tsooni.³³⁴ Juuli alguses kutsus Ruanda liider appi USA-d, et saadetak uus rahuvalvemissioon ja ühtlasi kritiseeris Prantsusmaa tegevust Ruandas.³³⁵ Ka Belgia kaitseminister ütles, et see Prantsusmaa tegevus on ületanud humanitaarinterventsiooni piirid.

Kui tutsid taas Ruandas kontrolli enda kätte said, süüdistasid Ruanda patriootliku Rinde üksused Prantsusmaad, et see varjas nende eest hutudest valitsustegelasi.³³⁶ Ühtlasi ütlesid tutsid, et nüüd on kõigi julgeolek tagatud ja keegi ei pea enam põgenema.³³⁷ Ka järgnevad uudised Ruanda kohta on positiivse alatooniga: Ruandas vannutati uus president ametisse³³⁸, Prantsusmaa president kutsus rwandalasi rahuliku südamega koju naasma³³⁹, Ruanda uus valitsus tahab kohtu ette tuua ligikaudu 40 000 inimest, kes osalesid poole miljoni inimese tapmises³⁴⁰ ja üldse, et Rwandas liiguvad asjad paremuse poole³⁴¹.

Augusti lõpus teeb olukord Ruandas taas pöörde halvemuse suunas, algas uus põgenikelaine Sairi.³⁴² Põgenemise põhjustas prantslaste lahkumine Ruandast. Pärast seda hakkasid hutud

³²⁹ Postimees 18. juuni 1994 nr 140 (1037) lk 6, Postimees 20. juuni 1994 nr.141 (1038) LK 7, Päevaleht 20. juuni 1994 nr 140 lk 4

³³⁰ Postimees 2. juuli 1994 nr 149 (1046) lk 6

³³¹ Päevaleht 30. juuni 1994 nr147 lk 4

³³² Päevaleht 23. august 1994 nr193 lk 4

³³³ Postimees 2. juuli 1994 nr 149 (1046) lk 6

³³⁴ Päevaleht 30. juuni 1994 nr147 lk 4

³³⁵ Päevaleht 8. juuli 1994 nr154 lk 4

³³⁶ Päevaleht 19. juuli 1994 nr163 lk 4

³³⁷ Päevaleht 19. juuli 1994 nr163 lk 4

³³⁸ Postimees 20. juuli 1994 nr164 (1061) lk 7

³³⁹ Postimees 27. juuli 1994 nr170 (1067) lk 7

³⁴⁰ Postimees 27. juuli 1994 nr170 (1067) lk 7

³⁴¹ Postimees 3. august 1994 nr 176 (1073) lk 6

³⁴² Postimees 22. august 1994 nr 192 (1089) lk 7

massiliselt riigist põgenema, kartes, et tutsid maksavad nende poolt kodusõja ajal tapetud inimeste eest kätte.³⁴³

Üldiselt võib öelda, et Rwanda konflikti sündmusi kajastati rohkem Postimehes kui Päevalehes. Alguses sai rohkem tähelepanu valgete inimeste olukord sealses riigis, genotsiidist hakati rääkima alles kuid hiljem. Rwanda on konflikt, mida võrreldakse holokaustiga, seega leian, et see oleks pidanud palju rohkem meedia tähelepanu saama.

3.3.Kokkuvõte

Kõige rohkem infot külma sõja järgse Aafrika kohta leiab Vära ja Tannbergi lähiajaloo õpikust³⁴⁴, kuid leian, et seda pole siiski piisavalt. Rwanda konflikti võib pidada lähiajaloo kõige õudsemaks genotsiidijuhtumiks, mille käigus tapeti ligikaudu miljon inimest, kusjuures, enamjaolt matšeededega, mis omakorda näitab selle konflikti koledust.

Maailma võimsaimad riigid ja erinevad organisatsioonid ÜRO-ga eesotsas ei reageerinud kohe verevalamise peatamiseks. Võib öelda, et sealsed inimesed hüljati selliste institutsioonide poolt, mis olid just taoliste olukordade ärahoidmiseks või lahendamiseks loodud. Võrreldes Rwanda konflikti kajastamist teiste piirkondade konfliktidega, jääb mulje, et konflikte kajastatakse vaid siis, kui suurriigid neis osalevad. Rwanda puhul oli tegemist sisetülga ning hoolimata sellest, et miljonid inimesed selle all kannatasid, ei kajastatud neid probleeme eriti enne, kui suurriigid sekkusid. Samas võib öelda, et suurriigid sekkuvad konfliktidesse ainult siis, kui nende poliitilised ja majanduslikud huvid on ohus.

Ka gümnaasiumile mõeldud õpikutes pole Aafrika konfliktidest eriti juttu. Ühes õpikus on loetelu barbaarsetest konfliktidest, mille hulka kuulub ka Rwanda,³⁴⁵ viimati ilmunud lähiajaloo õpikus pole Rwanda konflikti üldse mainitud.³⁴⁶ Põhjus, miks sellest suurest genotsiidist õpikutes räägitud ei ole, võib peituda maa isolatsioonis ning selles, et meedia pöörab igapäevaselt Aafrika konfliktidele väga vähe tähelepanu.

³⁴³ Päevaleht 23. august 1994 nr193 lk 4

³⁴⁴ Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004 lk 76

³⁴⁵ Adamson, Andres Lähiajalugu Õpik XII klassile Tallinn „Argo“ 2000 lk 201

³⁴⁶ Laar,Mart. Vahtre,Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007

KOKKUVÕTE

Külma sõja järgsetest konfliktidest kõneldakse õpikus kõige enam Lähis-Ida konfliktidest. Nii ühiskonnaõpetuse õpikus kui ka ajalooõpikus on palju tähelepanu saanud terrorism ja terrorismivastane võitlus. Selgus, et Lähis-Ida konfliktide kajastamisel on olnud ka meedias tõusev tendents. Kui Lahesõja ajal ei leidnud lehtedest väga palju informatsiooni sõja põhjuste, käigu ja tulemuste kohta, siis pärast 11. septembri terrorirünnakuid 2001. aastal on Lähis-Ida konfliktidest hakatud palju rohkem rääkima. Ühelt poolt seisneb põhjus kindlasti selles, et Eesti kuulub NATO-sse ja on kohustatud konfliktide lahendamisse oma panuse andma, teisalt mängib rolli ka see, et Ameerika Ühendriigid on haaranud enda kätte n-ö maailmapolitseiniku rolli ning kogub endale üha enam liitlasi (sh ka Eesti), kes ajapikku muutuvad üha enam ameerika-meelseks. Hussein kohtuprotsess kestis vaid aasta, kuni lõpuks USA sai oma tahtmise ja Hussein hukati Taustana ei saa jätta mainimata, et kohtuotsuse langetamise ajal toimusid USA-s vahevalimised. Lähis-ida konflikte käsitleti ka õpikutes kui õppekavas külma sõja järgsetest konfliktidest kõige rohkem. Samas on see mõistetav, sest kui meedia kajastab Lähis-Ida piirkonna uudiseid igapäevaselt ning USA roll maailmas ja Eesti ühiskonnas muutub üha tähtsamaks, jõuavad selle piirkonna ajalugu ja konfliktid ka õppekavasse.

Võrreldes Lähis-Ida konfliktide kajastamisega leidis Jugoslaavia lagunemise teema õpikutes ja meedias vähem tähelepanu. Samas on selge, et Jugoslaavia teema õpikutest päriselt kõrvale jäetud ei ole ja ilmselt ei juhtu seda ka edaspidi. Ühelt poolt võis konflikti vähene käsitlemine meedias olla seotud sellega, et suurriigid ei sekkunud koheselt konflikti, teiselt poolt oli Eestis pärast Nõukogude Liidu lagunemist nii segane olukord, et Balkani konfliktid tundusid kauged ja võõrad. Jugoslaavia lagunemise võtmerolli mängivat Milosevici ei käsitletud meedias sõja ajal kurjategijana ning samamoodi ei lugenud õpikutes välja, et tegemist oleks inimesega, kes oli massimõrvade ja etnilise puhastuse taga. Kuigi Milosevici kohtuasja kajastati meedias üsna palju, ei ole see õpikutesse siiani jõudnud.

Rääkides Rwanda genotsiidi käsitlemisest, võib öelda, et see konflikt on enamusest õpikutest täielikult välja jäänud. On arusaadav, kui 1990. aastate õpikud selle teema kõrvale jätsid, sest sel ajal Rwanda kodusõda veel genotsiidina ei käsitletud. Samas peab ütlema, et Eesti meedias oli informatsiooni selle kohta isegi üllatavalt palju, kuigi konflikti alguses oli see

üsna ebatäpne. Loomulikult ei saa Rwanda konfliktit käsitlemist meedias võrrelda 2001. aasta terrorirünnakute kajastamisega, kuid arvestades seda, kui vähe sel ajal üleüldiselt välismaiseid uudiseid kajastati, on üllatav, et Rwanda genotsiid üldse tähelepanu sai. Samas tänaseks päevaks on selge, et Rwandas toimus lähiajaloo suurim genotsiid ning selle seetõttu on kummaline, et viimati ilmunud lähiajaloo õpikud sellest konfliktist praktiliselt ei räägigi. Arvestades seda, et tegemist oli tõenäoliselt lähiajaloo suurima genotsiidiga, on oluline seda õpikutes mainida.

Külma sõja järgsete konfliktide mõistmine on väga oluline, et paremini aru saada tänapäeva maailmas toimuvatest konfliktidest. Kuigi on vajalik, et õppekava ja õpikud pööravad Lähis-Ida konfliktidele palju tähelepanu, on oluline meeles pidada, et konflikte toimub ka mujal maailmas ning ka nende konfliktide tagajärjed võivad mõjutada meie noorte tulevikku, mistõttu peaks ka nende konfliktide ajalugu õpilasteni jõudma.

Summary

Post-Cold conflicts in Estonian history and civics textbooks

Based on the Estonia's national curriculum of history, students around the world are ought to identify with the modern society and its links to the past. For millennia our world has been ravaged by war, some of which are still ongoing. The purpose of this graduation paper was to offer an overview to the way Post- Cold war conflicts are and have been presented in textbooks in comparison to the media outlets.

The paper consists of three parts. The first part offers an overview of the conflicts in the Middle East. The first major post-Cold War crisis was the Gulf War (2th of August 1990- 28th of February 1991). This crisis didn't find a lot of media coverage in Estonia. It was a very difficult time for Estonia and that is why they paid little attention to foreign conflicts. Textbooks talk about Gulf War and the reasons why it began at the first place, but do not mention deaths afterwards. Another major war in Middle East started after the 9/11 bomb attacks in 2001 where around 3000 people were killed. On the 7th of October 2001 war in Afganistan started. Estonian media covered a lot of news of the war during that time. President Bush used the phrase „war on terrorism“ and the whole world was suddenly involved in a war that was referred even as the Third World War. The curriculum consist of the word „terrorism“ and you can find enough information about it in textbooks. The third major post-Cold War conflict was Iraq War that began in 2003. Before the war started, newspapers were talking a lot about USA reasons to go to war and the fact that Iraq had weapons of mass destruction. When the war started, a lot of news about the successful of the USA were published. The end of the war went kind of missing in newspapers. Also media covered Hussein's trial, the textbooks didn't. In conclusion the study shows that U. S role in Estonian society was increasing and more attention was paid to conflicts in the Middle East.

The second part is dedicated to the disintegration of Yugoslavic during the early 1990s. It brought along Yugoslav Wars and what's even worse- an ethnic cleansing. Surprisingly western world wanted to make deals with Slobodan Milosevic, the organizer of the wars and nobody treated him as an enemy. Although after the wars Milosevic was accused of crimes against humanity, textbooks don't talk about it. He is only mentioned at the beginning of the Yugoslavic wars as an Serbian president. Also, during the disintegration of Yugoslavia, newspapers talked a lot about the Bosnian war, while textbooks did not pay much attention to it.

The final part analyses conflicts in Africa. Discussions over African conflicts are very limited in textbooks. That is why this chapter focuses mainly on the media. The conflict that is talked about in this work is the Rwanda genocide in 1994. Approximately million people died during that time. It's known that Western world didn't want to get involved, assuming it was just another civil war. News

about it in the media were also bleary. Some newspapers even wrote that it was some kind of gang violence taking place in Rwanda. There is very limited information about the Rwandan conflict in textbooks and there is no information about the genocide that took place there.

In conclusion it seems that in textbooks some Post-Cold conflicts are not so well handled. Most textbooks put emphasis on the Middle East conflicts and especially on terrorism topic. However attention is required for all Post-Cold conflicts.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Publitseeritud allikad

Põhikooli riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse 28.jaanuari 2010 a määrus nr. 14 Riigi Teataja
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13273133>

Gümnaasiumi riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse 28. Jaanuari 2010 a määrus nr. 13 Riigi Teataja
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13272925>

Õpikud

Adamson, Andres Lähiajalugu Õpik XII klassile Tallinn „Argo“ 2000

A. Adamson, J. Ant, M. Mihkelson, S. Valdmaa, E. Värä. Lähiajalugu. Õpik XII klassile. – Tln: Argo 2003

Almann, L. Helme, R. Lahtein, H. Lainevee, T. Lill, H. Lumi, A. Loik, R. Mölder, H. Peterson, K. Sprivul, A. Säre, M. Tambets. P. Riigikaitseõpik. – Tln: Kaitseministeerium 2003.

Fjodorov, Andrei . XX sajandi ajalugu. Õpik gümnaasiumile. II osa: 1939-2000. AS BIT, 2002

Jaanson, Kaido Üldajalugu (1939-1991) XII klassile Tallinn Koolibri 1994

Laar,Mart. Vahtre, Lauri. Lähiajalugu II gümnaasiumile, Tallinn, Avita 2007

Olenko, K. Toots, A. Ühiskonnaõpetus. Gümnaasiumiõpik. Tln: Koolibri: 2005

Raudla, Heiki. Vahtre, Lauri. Ühiskonnaõpetus põhikoolile II osa, Tallinn, Avita 2003

Värä, Einar. Tannberg, Tõnu. Pajur, Ago. Lähiajalugu 9.klassile.Avita 1999

Vära, Einar. Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu II . Ajalooõpik 9.klassile. Avita 2004

Toots, Anu. Ühiskonnaõpetus. 2003

Kasutatud kirjandus

- Baden-Savin, M. Howell Major, C. A brief history of problem-based learning. New York
- Baptiste, Sue E. Problem- Based Learning. A Self directed Journey. New Jersey. 2003
- Brewer, Paul. Sõdade kroonika. Ülevaade sõjalisestest konfliktidest 1854. aastast kuni tänapäevani. Varrak 2007
- Castleden, Rodney. Konfliktid, mis muutsid maailma. Tänapäev. 2011
- Clunan. A. Lavoy. P. Martin. S. Terrorism, war, or disease? California, Stanford.
- Curry, James. Violence, political culture & Development in Africa. Edited by Preben Kaarsholm. Oxford. 2008
- Finlan, Alastair. Lahesõda 1991. Koolibri 2009
- Finlan, Alastair. Jugoslaavia kokkuvarisemine 1991-1999. Koolibri 2008
- Freedman, L., 'War in Iraq: Selling the Threat', Survival, Vol. 46, No. 2, 2004
- Gordon, Michael. Trainor, Bernard. Iraagi sõda ja okupatsioon. Eesti entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2008
- Hallik, Martin. Klaassen, Olaf-Mihkel. Taaveti tähest Talibani langemiseni. Konfliktid ja arengud Lähis- ja Kesk-Idas pärast Teist maailmasõda. Kirjastus Argo, Tallinn 2004
- Järvik, Marek. Terrorism- kas see on moraalselt õigustatud? Akadeemia 10. Tallinn. 2005
- Karsh, Efraim. Iraagi-Iraani sõda 1980-1988. Koolibri. 2010
- Moghalu, Kingsley Chiedu. Rwanda's genocide. The politics of global justice. USA 2005
- Palmowski, Jan. A dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day. Third edition. Oxford University press. 2008
- Peterson, Scott. Me against my Brother. At War in Somalia, Sudan and Rwanda. New York, London, 2001.

Puksand, Helin. Eesti rakenduslingvistika ühing aastaraamat 7. Eesti koolinoorte lugemisharjumused meedia näitel

Stearns, Peter N. The Oxford encyclopedia of the modern world. Volume 7. Oxford. 2008

Teeple, John B. Maailma ajalugu. Varrak 2004

Curry, James. Violence, political culture & Development in Africa. Oxford, 2006.

Meediaväljaanded

Postimees 1990-2008

Päevaleht 1990-2008

Interneti allikad

Freedman, L., 'War in Iraq: Selling the Threat', Survival, Vol. 46, No. 2, 2004, pp. 7-50,
<http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/1878/freedman.pdf>

Ajakiri Diplomaatia <http://www.diplomaatia.ee/artikkel/aafrika-kirevus-uhtsuses/>

Ajaleht Postimees <http://blog.postimees.ee/211207/esileht/valisuudised/302495.php>

Ajakiri Luup <http://luup.postimees.ee/luup/01/01/valis1.shtm>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maarja Puniste (sünnipäev: 02.11.1987)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose magistritöö „Külma sõja järgsed konfliktid ajaloo-ja ühiskonnaõpetuse õpikutes“, mille juhendaja on PhD Anu Raudsepp

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10.05.2013